

CULTURA PRECUCUTENI ÎN TRANSILVANIA

*Gheorghe Lazarovici**, *Cornelia-Magda Lazarovici***

Precucuteni Culture in Transylvania (Abstract)

In this paper we have syntactical and analytical investigated one part of the published Precucuteni materials discovered in Transylvania. Our aim was to establish if they represent local material or imports. We have made a database for data and information named Precucuteni, where we have introduced all the published data. We have established codes especially for decoration, not for the shapes of pots, while most of the material is very much fragmentary. We developed our code system starting with the one made by Z. Maxim in 1999, but we have enlarge it. We have also analyzed materials from Moldova, ascribed to early Precucuteni phase (Traian – *Dealul Viei*, Izvoare) as well as the new discoveries from Baia (Precucuteni IB).

Today in Transylvania there are about 38–40 sites with Precucuteni materials (some not very sure). Our analyze underlined once again that SE of Transylvania was involved in the formation area of this culture. Based on our analyze (motives used for decoration; not shapes of pottery) we have divided Precucuteni discoveries in Precucuteni IA, IB, IC. In the first stage Precucuteni IA (table 1C, red mark) there are several south influences, Boian Bolintineanu and Giulești (green, fig. 1A), that have an important role for the born of Precucuteni culture. Even in stage Precucuteni IB there are still southern influences, Bolintineanu, Vădastra and Giulești (table 2.1, light green mark). For some cases there some doubts related with small sounds.

We also analyzed some materials ascribed to linear pottery culture, associated with Precucuteni materials (Olteni B; and in other sites in Transylvania). Some specialists believed that this civilization has a role in the born of Precucuteni culture too; but based on our analyze we consider that linear pottery culture materials represent only imports, suggesting contacts between different communities and they do not play a role in the genesis of Precucuteni culture. Precucuteni discoveries from western Transylvania can be ascribed to Precucuteni I (Mintia, Lumea Nouă; other discoveries namely those of Turdaș from Z. Torma collection do not have any archaeological context); only one fragment discovered at Lumea Nouă can be ascribed to Precucuteni II. The cup fragment discovered at Țaga, between the remains of the banquet found in pit Gr. 28 (Zau culture, phase III), is characteristic for late Precucuteni I phase (Precucuteni IC).

Based on our analyses we consider that in Transylvania, as well as in Moldova, during Precucuteni II there are new southern impulses. It is possible that these impulses mark a new Boian migration in Transylvania, at a post Giulești level, as is suggest by discoveries from Cașolț, Feldioara, Leț, Turia a.s.o.

There are few objects related with plastic art that can be ascribed to Precucuteni culture (idols from Olteni – *Cariera de Nisip*). A small altar discovered at Iclod has analogies at Traian – *Dealul Viei*.

As a conclusion, based on the analyzed materials, we consider that in Transylvania it is a local evolution of Precucuteni I phase, with several southern elements. Precucuteni imports in Turdaș II–III and Foeni milieu in Transylvania suggest a possible parallelism between Precucuteni IB and Precucuteni II of Moldova (those named by D. Monah in relation with Poduri house L36 with the 2 cult complexes). In Transylvania there are not typical discoveries related with Precucuteni II, except 2 sherds that indicate imports.

Based on the new radiocarbon data and reinterpretation of some older ones, we believe that the beginning of Precucuteni I in Transylvania is related with 4700 BC, at the same chronological level with Turdaș II and the end of Vinča C3.

Noțiuni generale

Denumirea

De-a lungul timpului descoperirile culturii Precucuteni din Transylvania, ca și unele din Moldova, au fost atribuite culturii Boian, fazei Giulești de unii cercetători (Nestor 1960, 60;

Comșa 1957; 1965a), comentate sau combătute de către Silvia Marinescu-Bîlcu (Marinescu-Bîlcu 1974, 14, n. 42). Există totuși unele situații, la Leț de exemplu, unde în sondajele noastre am găsit fragmente de la o casetă dreptunghiulară de lut cu decor excizat Boian, sigur post Giulești (fig. 6.4–5), dar și o serie de fragmente cu pastă și decor

* Profesor emerit. E-mail: ghlazarovici@yahoo.com

** Institutul de Arheologie Iași. E-mail: magdamanutu@yahoo.com

mai de grabă Giulești decât Precucuteni (fig. 7). Situațiile stratigrafice neclare nu ne permit alte precizări. La muzeul din Sfântu Gheorghe este un vas cu decor din excizii largi, ca cele de la Leț, similare celor găsite de noi și altele spre est în Vrancea (materialele Boian de la Căndești-Dumbrăveni, jud. Buzău cu excizii late: Bobi 1978, fig. 9). Pe de altă parte Marin Nica ne-a trimis pe vremuri mostre Boian de la Drăgănești Olt, în care factura ceramicii este asemănătoare cu ceea ce avem în Transilvania la materialele din Precucuteni I, similare ca pastă celor nou cercetate de la Orlat de factură Precucuteni I. Asupra descoperirilor din Transilvaniei au fost extinse concluziile din Moldova și din SE Transilvaniei, de aceea este necesar un studiu analitic pentru cele din vestul și centrul Transilvaniei.

Metoda de lucru

Lipsa unor date stratigrafice clare, a unor săpături restrânse, superficial publicate, cel puțin în momentul de față¹, ne determină să analizăm sintetic și analitic, mare parte din ceea ce s-a publicat, cu rostul de a preciza dacă descoperirile din Transilvania sunt materiale locale (în sensul de a fi imitarea unor motive decorative de către comunitățile locale)² sau importuri etno-culturale. Din aceste motive am realizat o bază de date și informații numită Precucuteni, în care am introdus datele pe care le-am avut la îndemână. Majoritatea datelor sunt din literatură, dar lipsesc descrieri detaliate despre obiecte, din care cauză am analizat doar motivele decorative. Tipologia noastră a plecat de la cea a Zoiei Maxim din 1999 (Maxim 1999, 98–100 și fig. 112–113), pe care am dezvoltat-o pe baza materialelor din cercetările noastre și ceea ce au publicat colegii în ultima perioadă.

Din capul locului precizăm că așa cum am procedat și cu alte culturi, întâi am ordonat și clasificat datele după care, după caz am expus unele opinii, dar las asocierile să „vorbească”.

Mai precizăm că am codificat după codurile noastre materialele din două stațiuni din Moldova, de la Traian – *Dealul Viei* și Izvoare (Vulpe R. 1957, fig. 19–70: am luat doar 63 de situații identice cu ale noastre ca elemente caracteristice civilizației, vezi tabelele; Székely 1988); am avut în vedere doar materialele timurii pentru a vedea ce se păstrează

¹ În acest moment este în curs de finalizare a cercetării o săpătură de mare amploare la Orlat. Profesorul S. A. Luca ne-a oferit cu amabilitate unele informații și și-a dat acordul de a studia unele complexe. Îi mulțumim și pe această cale.

² Opinii exprimate mai ales verbal cu diferite prilejuri de către Profesorul Nicolae Ursulescu.

din elementele vechi și care este poziția lor în seriile culturale și cronologice. Desigur ne-am bazat și pe cercetările recente de la Baia, unde este vorba de un complex cu totul special prin bogăția de materiale și mai ales vasele întregibile care depășesc cu totul ceea ce s-a descoperit până în prezent la un loc (Ursu, Aparaschivei 2014; 2014a).

Ne abținem de a face comentarii pro și contra asupra unei ipoteze, lăsăm materialele să „vorbească în tabele”, cu toate neajunsurile din cauza materialului redus pentru serii culturale sau cronologice. Am considerat necesar să marcăm cu culori etapele sau legăturile tipologico-stilistice, uneori cu detalii care ne permit să observăm care motive rămân de la o etapă la alta. Uneori am combinat unele motive, fără a face obstinație de aceasta, deoarece materialele noastre nu ne permiteau mai mult.

Originea și evoluția

Pe teritoriul României sunt semnalate 75-80 de stațiuni în care au apărut materiale din cele trei etape ale culturii Precucuteni, din care astăzi în Transilvania sunt în jur de 38-40 de stațiuni (unele nesigure). Principala lucrare monografică a Silviei Marinescu-Bîlcu a sintetizat peste 67 de stațiuni din cele trei faze cu precizări pe faze, faze neprecizate și importuri în mediul altor culturi (Marinescu-Bîlcu 1976, fig. 1) și rămâne una din lucrările de bază pentru această civilizație.

Privind originea acestei civilizații în Transilvania sunt câteva opinii:

– una în care nașterea acestei civilizații se petrece din fondul local anterior, respectiv cultura ceramicii cu note muzicale (Notenkopf: Marinescu-Bîlcu 1985, 420; Comșa 1987, 45) și o serie de elemente sudice (Hamangia, Vinča și Turdaș la Marinescu-Bîlcu 1985, 420; neprecizate la Székely 1988);

– altă opinie considera o expansiune spre Transilvania și Moldova a culturii Boian (Șerbănescu 2002, 8; este vorba de vasul cu picior decorat cu excizii), faza Giulești, fiind astfel numite descoperirile Precucuteni de către E. Comșa (Comșa 1957, 30, pl. 1; 1974; 1987, 46 ș.a.; 1991a și fig. 1–5), idee preluată și de alții cu sau fără observații critice pentru Transilvania (Comșa 1954; 1957; 1965a; 1987, 45 ș.a.; 1991; 1994; Macrea 1959; Székely 1970; Costea 1970; Maxim 1999, fig. 1 și 2. *** Județul Olt, WEB; pentru legături sudice opinii pro și contra: Comșa 1965; Garașanin M. 1961a, 278; 1961b, 146; Makkay 1993, ș.a.).

Analizăm mai jos posibilele influențe și legături ale materialelor din Transilvania (tabel 1).

Tabel 1A.	Tangăru bordet 1;Boian I	Teleor 003AD5;Giulesti	Let Precucuteni I	P. Cauce Precucutenii	Turdas, Precucuteni I	Giulesti;Precucuteni I	Olteni B Cariera ;Prec I	Tărtăria	Piscu Crasani;Bolintineanu	Taga, Precucuteni I	Petresti Scoala Precucuteni I	Casolt oiana in Pesci;Prec I	Pianu de Jos, Precucuteni I	Eresteghin Precucuteni I	Alexandria;Giulesti	Lunca - La Draghici;Bolintin.	Izvoare I;Precucuteni I	Iclod Precucuteni I	Lumea Noua;Precucuteni I	Traian - Dealul Vieti;Prec I	Eresteghin;Precucuteni I	Bancu; Precucuteni I	Panca; Precucuteni I
	T1		1																				
CA4	2	1	2																				
L6			1																				
FB2			2																				
FA			1																				
CB			2																				
L11			1																				
L2a			2				1																
L2		1	1			1			2														
DA0				1																			
I9					1																		
BG1					1	1																	
C6a			1	2	3					3	2	1	1										
FB							1																
DA5			1	2			1						1				1						
C6a												2											
FE1								1				1											
CA							1	1			2		1	1									
O1							1						1										
L11			1																				
FK							1						1		1								
DA1			1															1					
BC			1		1		1			2	2		2					1	2				
E10														1									
E3														2									
BG								1									1						
DA						1	1						1							1			
EE1												1		1				2					
C7								1								1		1					
FE2														1				1					
BD													1					2					
C9													1			1	5	1					
AE																	2						
HF2																	4						
I11																	2						
EA1																	7						
C5																	3						
I4													1										
Ha1																							
I5																							
I2																							
DG																							
LN11																							
LN3																							
LN2																							
I1																	1	1	1	2			2
I9																	1		1				2
I7																		1	1	1	2	1	
I9 I3																					1		
Ba6 Baia																			1	3			4
Ba7 Baia																							1
Elemente sudice			Elemente liniare			Dănuire, element caracteristic culturii			Precuc IA			Prec. IB											
Au fost eliminate: AG AF C6 ED2 EE2 de la Pian (câte un fr.) fiind corelate prin FK și BC, F4, FN Can de Eresteghin (câte un fr.) corelate prin E10 și DA																							

Tabel 1B.

	Alexandria;Giulesti	Vadastra;Vadastra II	Lunca - La Draghici;	Izvoare I;Prec I	Iclod Prec. I	Lunca Noua;Prec I	Traian - Dealul Viei;	Eresteghin;Prec. I	Bancu;Prec I	Pauca;Prec. I?
DA 		1		1						
DA 							1			
				2						
C7 		1			1					
FE2 	1			1						
BD 				2						
CS 			1	5	1					
AE 				2						
HF2 				4						
FA1 				2						
FA1 				7						
Elemente sudice				Precucuteni IB						

Analiza era necesară deoarece din lipsa unor date stratigrafice în Transilvania trebuie să ne bazăm doar pe importurile din complexe. Ca elemente de origine lineară, Silvia Marinescu – Bîlcu menționa însă o serie de elemente generale, unele caracteristice ceramicii liniare, altele mai multor civilizații:

– Pentru cultura ceramicii liniare sigure ar fi doar punctele pe „portativ” (Marinescu-Bîlcu 1974, 229, fig. 34.11), la care am adăuga și unele linii scurte pe portativ sau pe linii curbe (fig. 6.6; Marinescu-Bîlcu 1974, 230, fig. 35.10);

– Celelalte atribute „genetice”, posibil de crezut la acea vreme, astăzi nu mai pot fi susținute, ca de exemplu:

§ Elemente Vinča *apud* Marinescu-Bîlcu

CS 				3	1					
I4 					1	1				
HA 1 					1					
IF3 					1					
15 					1					
15 					1	2				
BE 						1				
BE 						1				
LN7 						2				
LN11 						2				
LN3 						1				
11 						1				
11 				1	1	1	2		2	
					1	1	1	2	1	
I9 						1				
I3 						1	3		4	
CS 									1	1
Da7 										
Elemente sudice				Precucuteni IB						

(Marinescu-Bîlcu 1985, 420) sunt posibile, dar trebuie demonstrate care sunt și de ce natură;

§ Elemente Turdaș *apud* Marinescu-Bîlcu (Marinescu-Bîlcu 1985, 420) sunt observate în mai multe stațiuni din Transilvania, deși datele

stratigrafice sunt puține sau nu au fost încă publicate. Ele apar asociate cu materiale Tăulaș la Tăulaș după H. Dumitrescu (H. Dumitrescu 1966, 442; Marinescu-Bîlcu 1974, 131–132: noi însă nu le-am găsit în documentația doamnei Dumitrescu: H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici 1984; 1985–1986, suspect este cel din fig. 18.1, dar el merge și cu materialele Zselis de la Turdaș). La Turdaș sunt nesigure cele din colecția Szofiei Torma, dar apar în săpăturile lui Sabin Luca, în nivelurile *Turdaș II* (Locuința 1 din 1992, Luca 2001, fig. 8.5; *Turdaș II B3.1993*, în cas. 3, Luca 2001, fig. 36.5, 8; vezi analogiile în tabele la codurile C6a în tabel 1A, faza Precucuteni IA; iar C9 dăinuie și în faza IB).

Tot în mediu Turdaș, la Mintia în nivelul inferior (*Mintia II*) cu materiale Turdaș târzii, sub un nivel Foeni (*Mintia I*), sunt importuri Precucuteni I și Tisa (Drașovean, Luca 1990, fig. 3).

§ La Zau avem un import (cod CA vezi tab. IC) în faza Zau IIIB cu materiale Turdaș II (Lazarovici 2009; 2010; 2012, nivel datat între 5030–4840 cal BC la Drașovean 2014, 4949 BC; Diaconescu 2014; Diaconescu *et alii* 2013; vezi și mai jos la cronologia absolută), dar înainte de nivelurile Foeni și Petrești. Un alt import este la Tărtăria în *nivel IIA* (precizarea noastră: H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici 1985–1986; Lazarovici *et alii* 2011, 84, fig. IV.37).

§ Pentru alte situații cu date stratigrafice vezi fig. IA: cele marcate cu roșu în special Peștera Cauce.

Elementele liniare sau cu posibile legături sunt marcate cu brun; elementele sudice sunt marcate cu verde. Etapa Precucuteni I timpurie am zice IA, după corelații, este marcată cu roșu; mai există elemente cu dănuire lungă ce au fost marcate cu mov, iar cele târzii cu vernil prin legăturile cu Baia și unele materiale de la Izvoare.

În cazul ambelor opinii privind geneza culturii Precucuteni, Transilvania de SE a fost inclusă în aria de formare. Din analiza tabelului din fig. IA de mai sus (seriat prin analiza de clusteri) elementele sudice din cultura Boian sunt din fazele Bolintineanu și Giulești (marcaj cu verde), care contribuie la formarea culturii Precucuteni, atât în sudul Transilvaniei (marcaj cu roșu Leț, Eresteghin, Petrești, Pianul de Jos, Turdaș, Peștera Cauce), cât și în Câmpia Transilvaniei la Țaga.

Cu privire la opinia potrivit căreia la geneza culturii Boian – Bolintineanu au contribuit elemente liniare venite din nord (aspectul Sudiți: Teodorescu 1964, 42–51, fig. 1–2; Dumitrescu Vl. 1972), se pune întrebarea de ce nu găsim în centrul Moldovei elemente Sudiți. Unele din acestea au jucat rol și pentru cultura Precucuteni direct sau indirect. Această etapă pentru Transilvania o numim etapa IA (tabel 1C, marcaj roșu). Clusterul este destul de împrăștiat. La Turdaș și la Peștera Cauce sunt importuri în fazele Turdaș I (Ib Tăulaș) – II.

Tabel 1C.	Zau III	Petrești - Gr. Galbenă	Olteni Cariera cu nisip	Lumea Nouă	Eresteghin	Turdaș - Tăulaș	Bancu Ciucsângiorgiu	Iclod	Traian - Dealul Vici	Mintia II	Tărtăria	Turdaș CXV	Turdaș	Baia final Ib	Izvoare I	Cașolț - Poiana în Pisc
CA 	1	2	1								1					
BC 		1	1	2						1						
LN7 				2												
CE 			1							1		1				
I2 				1			1	1								

				1		1	2	1	1									
			1						1	1								
					2		1	1	1									
							2	1	2									
			2		1		1					3						
							1		3								3	
							1											
DA5																		1
												4	3	1				2
												2						1
												1		2				
											1	1	2		1	2		
											1	1			1	2		
C9. Precl/II												2						5
																		1
																		4
																		7
																		7
																		2
																		1
Precucuteni IA				Precucuteni IB														

În a doua parte a tabelului seriat (tabel 2.1, marcaj vernil), datele sunt mai grupate și cuprind

stațiuni din Transilvania din etapa Precucuteni IB, în care mai sunt influențe sudice Bolintineanu,

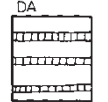

Vădastra și Giulești. Avem și unele rezerve deoarece descoperirile din Transilvania au fost sumar cercetate, nu sunt săpături de amploare, cu excepția noilor cercetări de la Orlat³. Cele mai multe descoperiri sunt cu puține observații stratigrafice, multe sunt considerate importuri. Din aceste motive suntem nevoiți a compara și analiza descoperirile pe baza unor cataloage doar după motive, formele

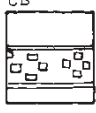

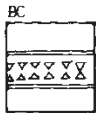

sunt puține, fragmentare, greu de reconstituit. Din acest motiv nu este cazul să analizăm în parte fiecare din acestea.

Analizând doar descoperirile din Transilvania în corelație cu cele din Moldova, lăsând la o parte cele cu puține atribute care sunt la cap de serie și nu joacă rol în corelație (marcaj cu culoare), observăm că cele din vestul Transilvaniei, de la Lumea Nouă, sunt între cele timpurii, dar cu corelații slabe, cinci nefiind corelate (nu au culoare) cu Traian – Dealul Viei.

³ Săpături Sabin Adrian Luca; prin bunăvoința colegului am văzut numeroase materiale din complexele cercetate.

Tabel 2. Cluster 1a.

	Turdaș-Tăulas	Olteni B - Cariera de nisip	Eresteghin	Păuca	Traian - Dealul Viei	Ciucsângiorgiu - Bancu	Giulești	Iclod	Lumea Nouă	Teleor 003AD5 Giu.	Vădastra Bulgaria	Țaga	Cașolț	Piscu Crăsani Bol.	Vădastra	Lunca - La Drăghici	Izvoare I	Lișcoteanca Giul.	Tangăru Bogata Giul.
DA1 		1																	
BG1																			
I3 	1				1		1	2	2										
Iclod																			
DA 		1			1		1												
				1		1													
Ba6					3	4													
					2	2		1									1		
Iclod 1																			
						1	1		1							1	5		
I9											1								
			2		1		1	1							1	5			
CS																			
LN 7 									2										
LN 7																			
LG7										2									
		1								1									
CA																			

<i>Tabel 2 continuare.</i>		Turdaș-Tăulaş	Olteni B - Cariera de nisip	Eresteghin	Păuca	Traian - Dealul Viei	Ciucșângiorgiu - Bancu	Giulești	Iclod	Lumea Nouă	Teleor 003AD5 Giu.	Vădastra Bulgaria	Olteni B Cariera de nisip	Țaga	Cașolț	Piscu Crășani Bol.	Vădastra	Lunca - La Drăghici	Izvoare I	Lișcoteanca Giul.	Tângăru Bogata Giul.	
CB													1									
							1				1				1						1	
	FK											1	1	1								
HF3														2								
BC										2		1							1			1
C3 C8												1		1				1				
C7 Cașolț														1	1	1		1				
	BG											1	1	1	1	2			1			
LN3, DA5												1							1			
C9																		1	5			
BD																			2			
EA1														1					3			
C5 Cașolț																						
EA1 EA1																			7			
Precucuteni. IA		Precucuteni IB					Elemente sudice															

Materialele de la Iclod se leagă de Ciucșângiorgiu (Bancu) și Traian – *Dealul Viei*, fiind în prima parte a clusterului, deci ar fi în etapa Precucuteni IA. Unele materiale de la Turdaș sunt din etapa IA, altele din IB, având corelații cu Baia și Izvoare. Cele de la Izvoare ar ține de acest cluster, dar sunt altele

mai târzii. La Baia apar câteva motive cu rotița. Acestea ridică o problemă, sunt elemente sudice influențate, determinate de mișcarea din Marica III sau stațiunea de la Baia dăinuie cu trăsăturile etapei I, neavând alte elemente ale etapei II?

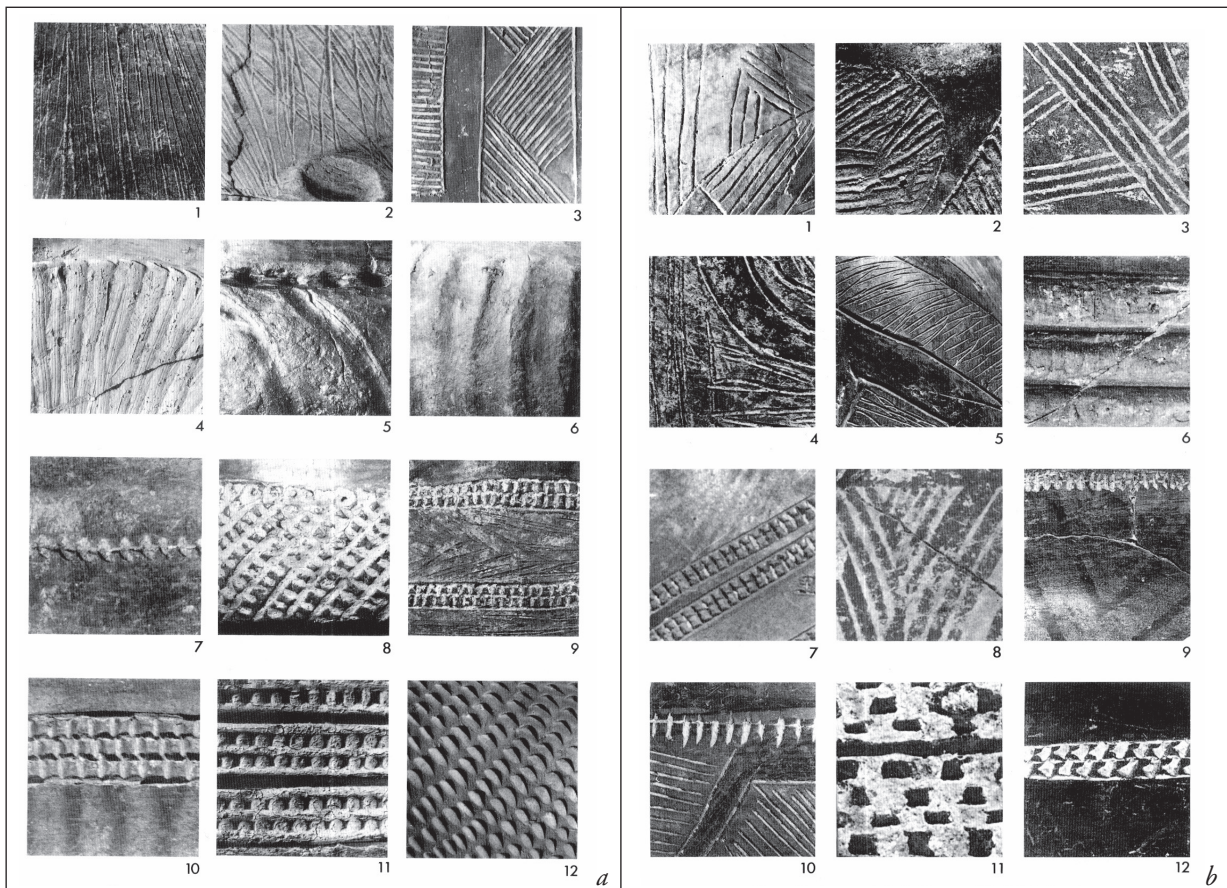
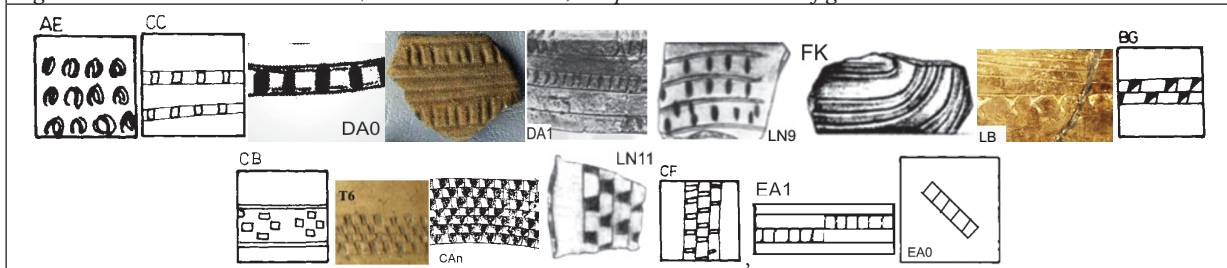

Fig. 2a-b. Drama, elemente sudice (Marica, Karanovo V), după Fol et alii 1989, fig. 34-35.

Este și o altă problemă ce a determinat apariția decorului cu roțița. Este o evoluție locală sau este rezultatul unei mișcări sudice? J. Makkay într-un studiu a precizat legături între cultura Precucuteni II (Târpești, Izvoare) și descoperiri din Capadochia de la Güzelyur, dar și cu descoperiri din vremea culturii Boian din fazele Giulești – Greaca (Makkay 1993, 120, 127–128, fig. 2–3). De altfel și noi precizăm pentru motivul FK din tabel 2 legături sudice (și tabel 1–3 culorile cu verde), ne referim la cele din Vinča C, de la Rast, dar și la altele din cultura Marica spre est la Golyamo-Delčevo (Todorova 1986, fig. 12–21; Todorova, Vaisov 1993, 145, fig. 4; Stefanovich, Bankoff 1988, 310, fig. 37; Georgieva 1998, 155–157), Kobleškovo (la nord de Burgas: Georgieva 1998, 155–157), în Karnovo V și mai departe în sud la Drama (Fol et alii 1989, Taf. 7, 33–34), Sitagroi (Renfrew et

alii 1986, Sitagroi faza III, decor incizat spiralic, meandric, fig. 12/3.1, 12/11.1, 3, 5; pl.102–104, asociate cu pictură tip Galepsos și pictură cu grafit).

Sunt și unele ornamente cu dăinuire lungă (marcate cu culoarea mov) care țin de serii culturale, nu de serii cronologice. Numărul mic de date nu ne permite să insistăm mai mult. Elementele sudice sunt mai ales în etapa corelată cu Izvoare, acestea arată o nouă influență sudică la nivelul etapi Precucuteni II, care aduce decorul cu roțița, un element director și anumite stiluri de incizii. Acestea sunt foarte puține în Transilvania, în mediu Petrești (Bernadea), dar nu ne-am mai ocupat de ele.

Opiniile exprimate de unii colegi că descoperirile din Transilvania sunt mai ales un stil decorativ nu se confirmă, cele mai multe au corelații directe sau indirecte. Desigur o analiză pe pastă și forme

ar fi dat mai multe atribute. La Orlat importuri Precucuteni I apar în complexe în care în mediu Petrești mai sunt elemente turdășene, dar și în altele, ce marchează o trecere spre Petrești, poate și cu elemente Foeni-Mintia.

Seriile noastre sunt cronologice și culturale. Analizând în funcție de atribute Traian – Dealul Viei acesta este elementul coordonator cu celelalte, dar la corelații slabe, doar 53%, de la 0 – 49 sunt corelații negative. Din punct de vedere al ornamentelor, elementul comun este C6a urmat de Ba6 și I1. Din punct de vedere al analizei factoriale, factorul 1 este determinat de Bancu (0,75) și Traian – Dealul Viei (0,72), adică corelația este de 75% și 72%. Turdaș și Cașolț au corelații negative, adică se exclud.

Olteni B (Cariera de nisip). Așezarea este situată pe terasa a doua a Oltului superior (fig. 3). În săpăturile lui Valer Kavruk și Dan Buzea într-o groapă au fost găsite împreună materiale din ceramica liniară (*Notenkopf*, fig. 3/C3, poate și C1) și Precucuteni I (fig. 3/C2, 4), (Buzea 2002, 183–226; Cavruc, Buzea 2005, 121–154; Garvăn *et alii* 2009, cat. 39, 45, 48; Buzea fișe de obiect cu plastica, informaiții amabile). Descoperirile cu note muzicale de la Olteni B sunt asociate într-o groapă cu un orizont Precucuteni I (fig. 3), cu o pastă similară celor de la Baia. Acolo sunt motive vechi (cod C6a, L2a, Fb), dar și motive cu dănuire lungă (cod BC, Da5) și cele liniare (cod O1 L6, L10, L11, E10), cu analogii la Leț și Eresteghin.

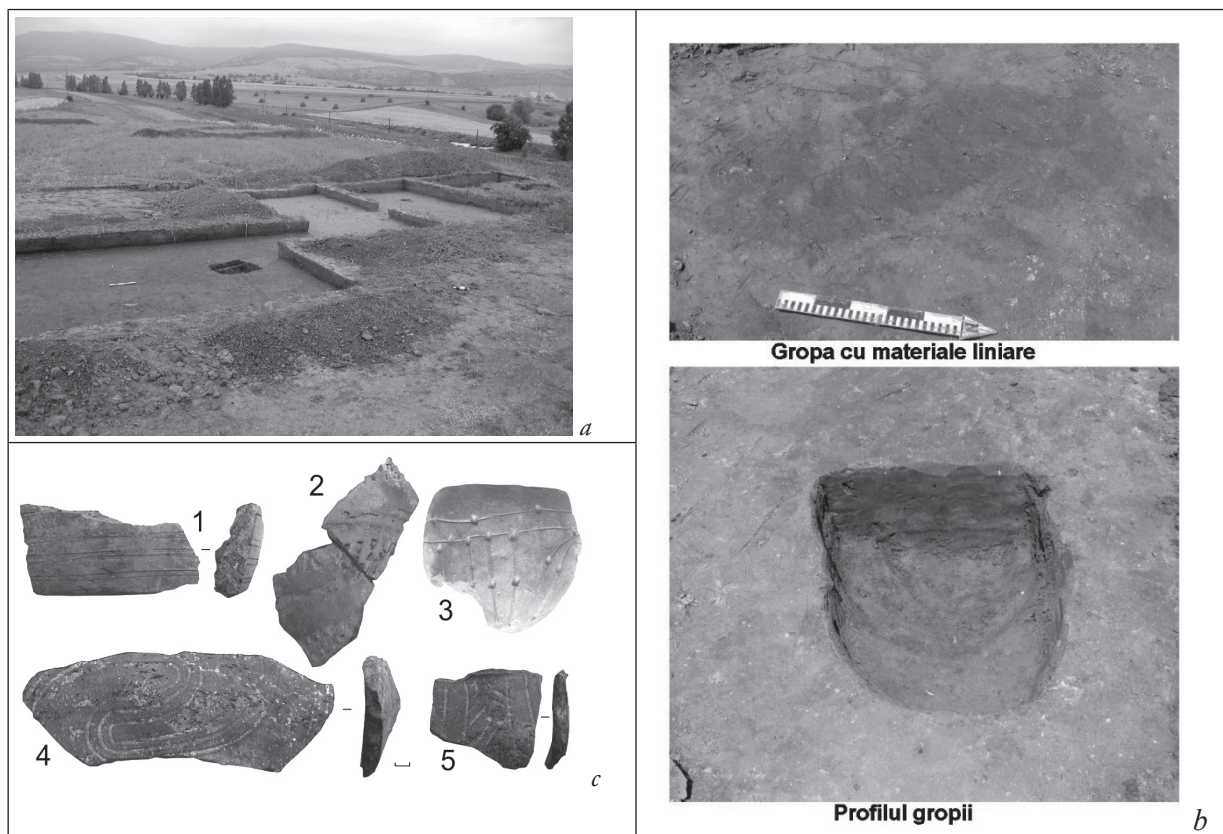

Fig. 2c. Olteni, groapa cu ceramică liniară și Precucuteni I (foto D. L. Buzea).

Aceste observații ne ridică primul semn de întrebare. Deci la Olteni B cele două civilizații par a fi contemporane, deși noi avem unele rezerve; din planul și profilul gropii, pare să fie vorba de fapt de două gropi (mai sus fig. 3b) care s-au intersectat, iar materialele s-au amestecat, altfel nu se explică prezența lor împreună. Ar trebui ca cultura Precucuteni să fi fost formată (sic!). Concluzia care s-ar desprinde din serierea doar a materialelor precucuteniene timpurii este că Olteni este la mijlocul clusterului, iar asta presupune o etapă mai târzie.

Fiind puține atribute nu e cazul să insistăm. Nu comentăm pe larg aceste probleme până la o publicare a materialelor atât de la Olteni B, cât și de la Orlat, care să permită observații mai clare.

Din Transilvania, de la Tărtăria, din nivel IIb (definiția noastră; la Vlassa, Petrești – Turdaș), N. Vlassa publică niște importuri, unele definite Cucuteni A₂ și mai jos alte patru, din care două aparțin culturii Bükk (la Vlassa 1976 = 1962, fig. 11 sunt patru fragmente considerate importuri „*finds from other cultures*”; la noi Lazarovici *et alii*

2011, 83–84, fig. IV.35). Referitor la cele definite Cucuteni A₂, trebuie să menționăm că după noi ele sunt de fapt Zau IIb (fost CCTLNI sau Lumea Nouă la alții), cum sunt și celelalte fragmente citate de Vlassa 1976=1962 fig. 4; iar piesa din fig. 4.1, descrisă ca o „pictură primitivă” se datorează și amestecului cu pleavă și a fondului cu alb, elemente caracteristice pentru cultura Zau; etapa Zau IIb am datat-o între IIB 5050–5000 cal BC (C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006, 430 ff.; Gh. Lazarovici 2010; 2012), iar Drașovean 2014a, 139 ff., pe baza analizei bayesiene datează începutul fazei Zau III la 5036 cal BC; la noi etapa Zau III era după 5000 cal BC; începutul culturii Precucuteni era datat anterior după 5050 BC (Mantu 1998, 180), iar sfârșitul Zau înainte de Precucuteni II–III datat după 4900 cal BC (noi date radiocarbon la Burdo 2001, 6; 2005, 80 ș.a., ceea ce confirmă orizontul cronologic al importurilor Precucuteni I de la Tărtăria). În unul din pachetele de la Tărtăria, din păcate fără date stratigrafice, erau două fragmente din care unul cu decor liniar, dar cu o pastă de bună calitate, diferit de alte descoperiri liniare din Transilvania (fig. 3.3.1), altul de factură Turdaș (fig. 3.3.2). Cel de factură Turdaș indică orizontul cronologic în care a fost descoperit, chiar fără detaliile despre carou și adâncime.

Prezența unor importuri ale ceramicii liniare este sesizată și în Banat la același orizont cronologic Vinča B2-C (la Parța, în niv. 5a, fig. 3.1–2: materialele au apărut peste dărâmăturile nivelului 6, deci în nivel 5 la noi, între 5100–5000 cal BC: C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006, 212–213; Drașovean 2014a, 139, pe baza analizei bayesiene începutul fazei 5 este după 5041 cal BC; motivul apare și în Moldova, tip 10a, 10c, 10d, pl. I, la Ursulescu 1990, 31, dar pe o altă pastă; la noi era și încrustată cu galben), în Serbia (la Vinča: import la -6,2 m: Vasić 1936 (IV), 42, fig. 54; Milojević 1949, 79; 1960, 82; Comșa 1969, 237 ș.a.), în sud-estul Ungariei la Tápé Lebő (Milojević 1960, 82; Bogнар-Kutzián 1966, 258; Korek 1960, 52) și Szakálhát (Bognár-Kutzián 1966, 256; Ursulescu 1982, 485), în vestul Transilvaniei pe Valea Mureșului (Tărtăria, fig. 3.3a: Vlassa 1976, 43 ff.; Lazarovici *et alii* 2011, 83, fig. IV.1b; IV.1a (apud Paul); IV.37 1–3), Turdaș (fig. 3.5: faza Șarka după noi la Roska 1941, pl. CXIII.17), Cipău (fig. 3.4: Vlassa 1976, 11, fig. 2, *apud* Vlassa 1959, 239–246) și altele. Acestea fiind importuri nu pot influența direct geneza, dar arată posibile contacte.

Materialele de la Orlat nefiind publicate ne referim indirect, dar după aspect seamănă cu cele de la Olteni B. Acest gen de descoperiri, similar ca

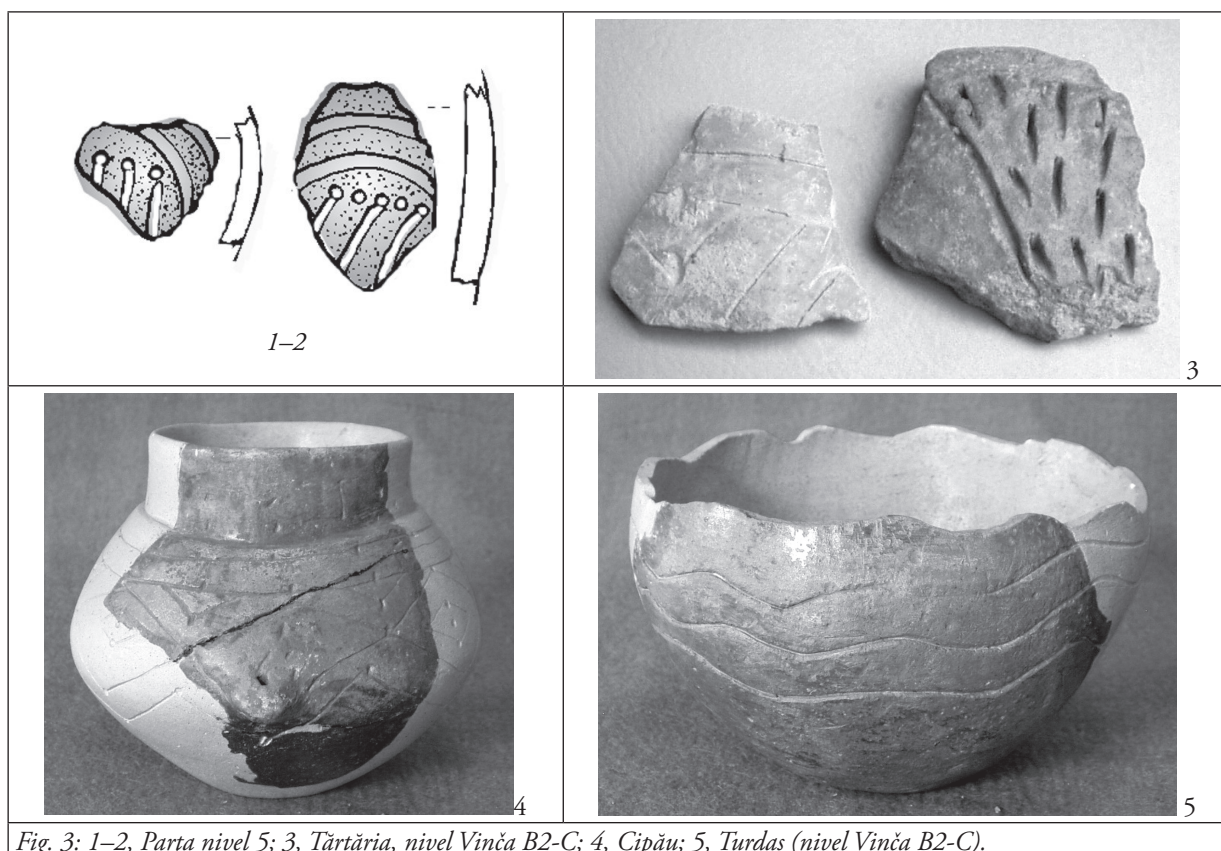

Fig. 3: 1–2, Parța nivel 5; 3, Tărtăria, nivel Vinča B2-C; 4, Cipău; 5, Turdaș (nivel Vinča B2-C).

pastă celor de la Baia, se apreciază că ar aparține etapei Precucuteni I, ca cele de la Baia (Precucuteni I final: Ursu, Aparaschivei 2014, 27–32, materiale cu tipurile noastre AA, varianta AA1 și tipurile ED, EC, ED1 în tabele; 2014a, 47–49) sau Ib), mai ales că acolo nu am văzut decor dințat; după publicare putem relua analizele noastre.

Descoperirile din vestul Transilvaniei au fost considerate importuri, iar în zona de sud a Transilvaniei erau luate în considerare doar importurile din aria culturii Petrești, atribuite etapei Precucuteni II (Paul 1969, 48; Marinescu-Bîlcu 1974, 133–134), deși o bună parte, cum am observat mai sus merg în etapa Precucuteni IB (mai sus tabelele 1a – 2). Descoperirile din etapa II, din vremea culturii Precucuteni au de cele mai multe ori decor și cu roțița dințată, element esențial pentru încadrări sigure, alături de tipurile de decor la care tehnologia și pasta joacă un rol important.

Există însă și materiale ale liniarului cu note muzicale din pastă bună, nisipoasă la Gligorești asociate cu materiale Bökk (săpături I. Paul, Fl. Gogâltan, comunicare la Cluj-Napoca). Fiind puține materiale nu putem decât specula că acestea

ar fi putut influența materialele de la Turdaș, iar în această situație ar fi mai timpurii decât cele de la Olteni B. Fiind în vecinătatea celor de la Cipău credem că reprezintă comunități mici în căutare de sare sau minerale de cupru.

Trebuie să remarcăm că zonele de pe cursul mijlociu al Mureșului au legături cu descoperirile sudice și pot fi mijlocitorul acelor elemente sudice și nu numai Vinča pe care le acceptă mulți cercetătorii (M. Garașanin 1961b, 146 sincroniza descoperirile din Boian Petru Rareș cu cele din Gradac, Vinča – Plocnik ș.a., dar sincroniza Giulești cu Vinča – Tordoș evoluat, de fapt un Vinča B2/C; M. Garașanin, Dehm 1963, 6; M. Garașanin 1968, XXXVIII; Dimitrijević 1968 sincroniza Boian final cu Precucuteni III; astăzi cei mai mulți cercetători sincronizează Precucuteni III cu Gumelnița A). Căile pot fi prin Banat, dar mai ales din Oltenia, pe valea Jiului (descoperirile de la Turdaș și Tărtăria) și Oltului (stațiunea de la Orlat) spre cursurile inferioare ale acestor râuri. Ori în zonele menționate avem civilizații care au ceramică excizată și încrustată cu alb și roșu. În Oltenia primele civilizații ale neoliticului târziu

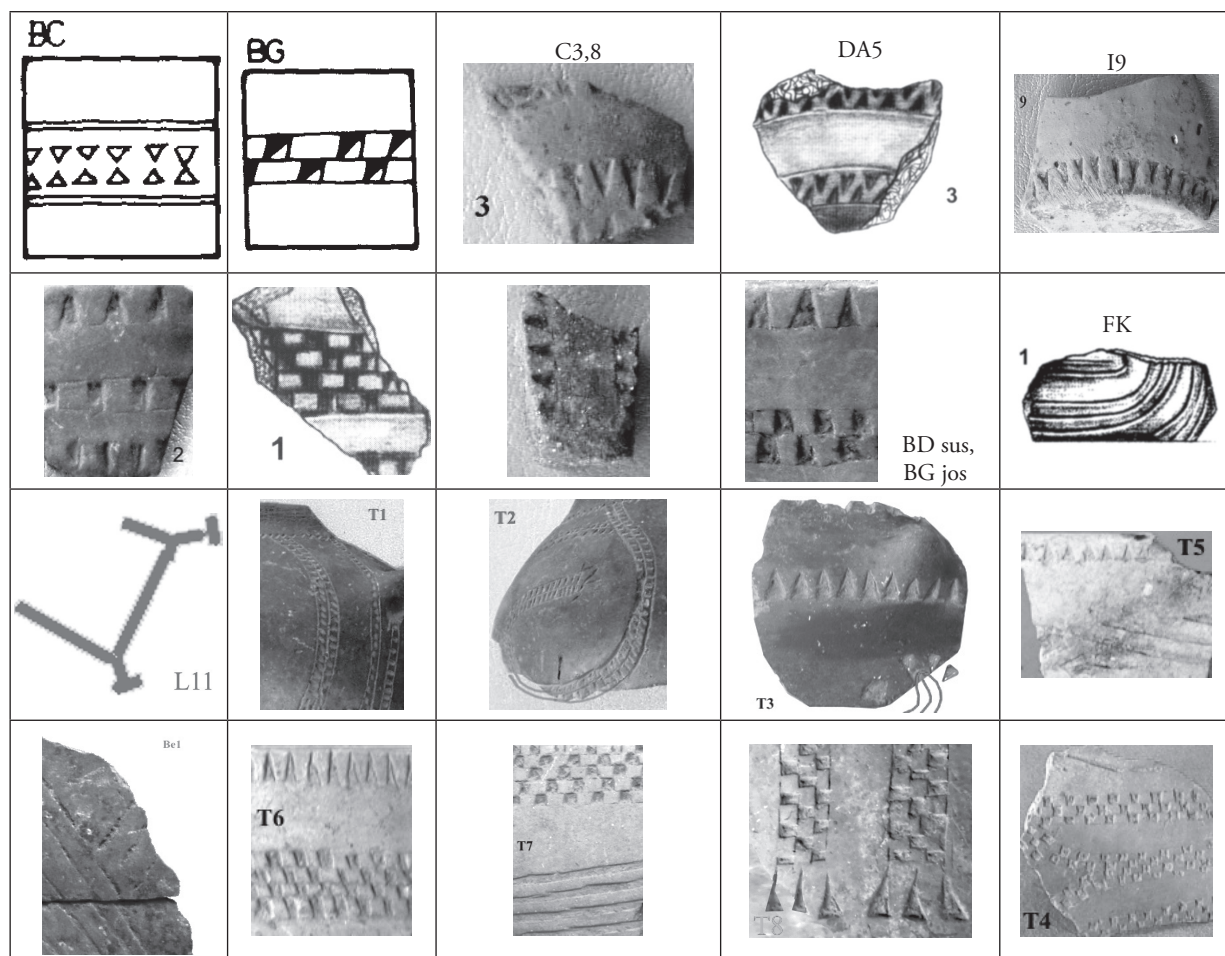

Fig. 4. Tabel cu cele mai frecvente decoruri Precucuteni din Transilvania.

care folosesc excizia: motive excizate în formă de *tablă de șah*, spirale largi din 2–3 linii mărginite de motive în tablă de șah, tablă de șah, spirale din 2–3 linii înguste sunt în culturile Dudești și Vădastra (la Crușovu (Mateescu 1957, 106–110 pentru tipurile Bd, BG, poate FK), unde sunt și elemente Giulești (Mateescu 1957, 110, fig. 9; și altele); sunt unele și la sud de Dunăre, tot în cultura Dudești (Thissen 2013, 123, pl. AD1; Naidenova 2005). De fapt toate acestea sunt elemente ale culturilor neolitice târzii de la Dunărea de Jos.

În tabele nu am dat și bibliografia pentru motivele cu codurile noastre și ale Zoiei Maxim CA, CA5 cu analogii la Dudești (Șerbănescu 1997, fig. 6.8, fig. 2.12). Motivele BC, BG, C3, C8, DA5, FK, I9 și LG7 apar în descoperiri ale culturii Vădastra de la sud și nord de Dunăre (Naidenova 2005, 127, **BC** fig. 7.1; **BG** 7.14; 7.2; **DA5** 6.4, 7.6, 10.2; **FK** 13.5, 7; **I9** 6.1, 6, 7.10; **LG7** Thissen 2013, 123, pl. AD1). Dintre aceste **I9** apare în Precucuteni I la Silvia Marinescu-Bîlcu (Marinescu-Bîlcu 1974, 229, fig. 30.2, 31.5, 33.2).

Motivele DA5 (DA5: în *Precucuteni I* la Vulpe R. 1957, fig. 41.2; în Precucuteni II la Sorokin 1997, 51 ff., fig. 10.1; în Precucuteni III la Târpești, Marinescu-Bîlcu 1981, fig. 55.4–5, la

același nivel în Gumelnița A2, Pandrea, Vernescu 2005, fig. 6.5) și CA5 au o dănuire lungă, din Precucuteni I până în Precucuteni III. Motivele C3 și C8 apar în Vădastra și Boian – Bolintineanu (Naidenova 2005, fig. 7.2; Neagu 2003, 31 ff., pl. XXC.1). Motivul BC apare în descoperirile de la Lumea Nouă încadrate în Precucuteni I. Se pot observa legături cu zonele sudice (Gligor 2009, 91, CXLVIII.3), Dudești și Vădastra prin exciziile late. Este vorba în special de motivele în formă de tablă de șah, element caracteristic și pentru cultura Boian. A fost exprimată mai ales verbal opinia că descoperirile din vestul Transilvaniei ar fi doar imitații. Acestea nu se confirmă. Cei care cunoaștem marfa Turdaș sau Zau târziu după tehnologia ceramicii, pentru noi este clară deosebirea de pasta Precucuteni. Astfel la motivele din tabelele de mai sus T1 – T2 spiralele terminate cu capete sau limbi de șarpe sunt pe o pastă diferită de cea a culturii Turdaș, iar la T4-T8 pasta este identică cu cea de la Traian – *Dealul Viei*, la fel și decorurile. Dar de asemenea sunt și elemente sudice din Giulești, Vădastra ș.a.

Dar sunt numeroase elementele sudice (vezi în tabele culorile cu verde), care merg până în nordul Greciei cum am arătat și mai sus.

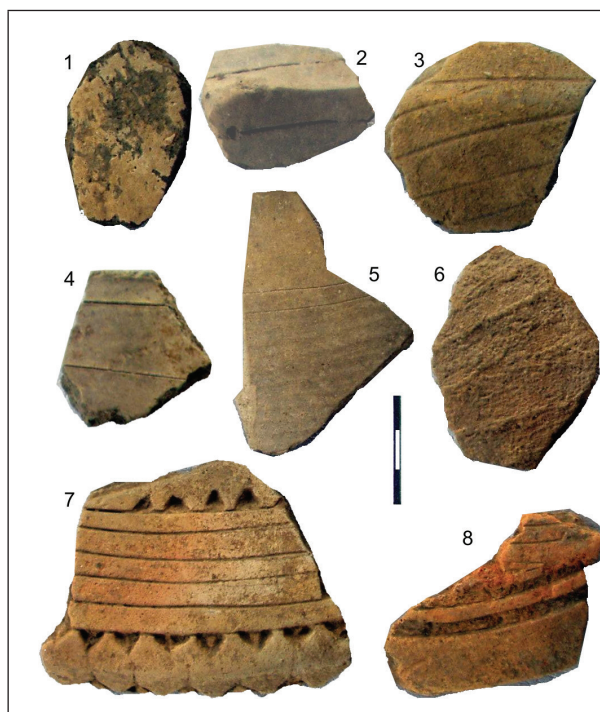

Fig. 5. Leț, secțiunea 2.

Fig. 6. Leț, secțiunea 2.

Leț. Descoperirile de la Leț provenind din sondajele noastre prin ceramica excizată (fig. 5.8, L2.5) asociate cu linii subțiri paralele (fig. 5.2–4, 7, fig. 6.3), canelurile paralele pe pahare sau cupe

(fig. 5.5, fig. 6.1–2), barbotina (fig. 5.6) sau incizii fine terminate cu „T” pe cap de linii (fig. 6.6) au analogii la Lișcoteanca, datate de I. T. Dragomir în faza Giulești, a culturii Boian (Dragomir 1957,

296, pentru codurile noastre HA, HA1, HA2, sunt în fig. 1–5, 9; la noi C6a cu codurile AA, C6a; pentru 2.10, 11, 14, 18 cu codul L2; pentru 2.10 este codul L11).

În exteriorul fortificației medievale, provenind din săparea șanțurilor medievale, un fragment de casetă decorat cu dinți de lup, excizii și incizii paralele (ca și L2.5 de mai sus) poate proveni sau este de la este un vas patrulater al cărui decor (fig. 6.5

și 7) ne amintește de fazele post Giulești ale culturii Boian (Morintz, Preda 1959, 166, fig. 2.1; vezi și formele patrulater de la Giulești: Garvăn *et alii* 2009, cat. 27–28, pentru decorul meandric excizat vezi și cat. 32, 44), deși marfa precucuteniană merge cu Giulești, dar asta nu exclude importuri Boian mai târziu în sud-estul Transilvaniei. La Feldioara (Székely 1970, 309; Maxim 1999, nr. 417–418) unii aminteau descoperiri Boian – Vidra.

Fig. 7. Leț, caseta 1, sondaj Lazarovici Gh., Meșter (foto Lazarovici Gh.).

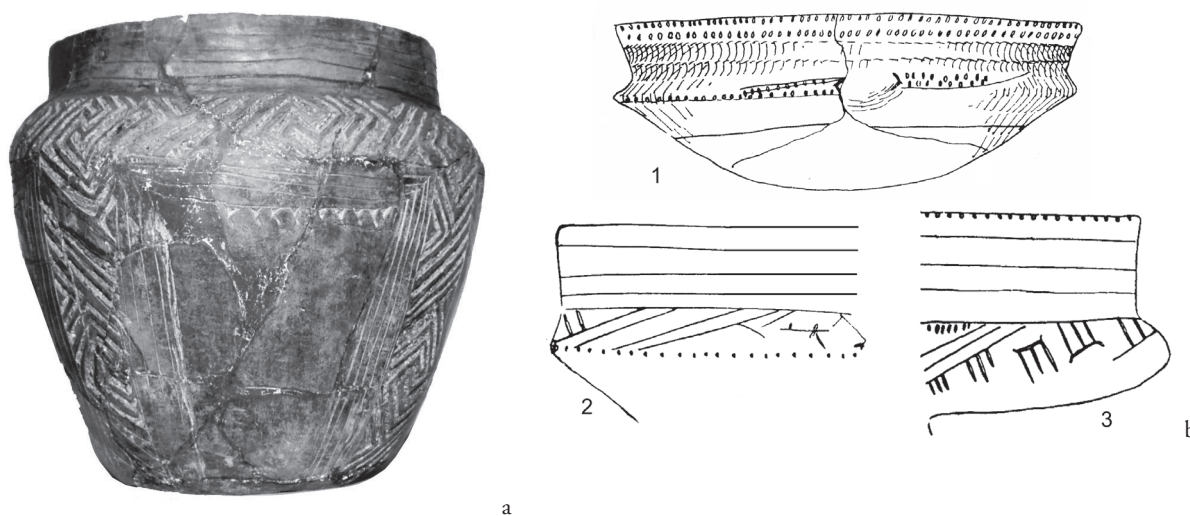

Fig. 8: a, Sfântu Gheorghe (foto Lazarovici Gh.); b, după Marinescu-Bîlciu 1974.

Sfântu Gheorghe. Tot unei etape Boian îi aparține și vasul de la Sfântu Gheorghe (fig. 8) pe care regăsim din cataloagele noastre motivele FB5, LA, FB6, LB, B9. De altfel E. Comșa la o vreme și mai apoi M. Neagu, atribuiu fazei Boian – Giulești toate descoperirile considerate Precucuteni de Silvia Marinescu-Bîlciu (Neagu 2003, 129 în lista descoperirilor Boian – Giulești, nr. 99–102 Sfântu Gheorghe și 104 Brăduț).

La Muzeul din Brașov sunt materiale de la **Brăduț** (fig. 9) și de la Sfântu Gheorghe (fig. 10).

Pentru acestea sunt analogii în cultura Boian – Bolintineanu și Boian– Giulești din cele publicate de M. Neagu (Neagu 2003, 246, pl. XXXII.5 la *Piscu Crăsani*, la noi fig. 10.4 cod. HF3; la Neagu 2003, 227, pl. XLVI.3, Boian – Giulești la *Grădiștea Ulmilor*; *Unirea Rău*, pl. XLVIII.5 și Gălățui – *Movila Berzei*, pl. XLIX.1). La Brăduț motivele pl. 10.7 au la noi *codul HH-IH*, respectiv pl.10.8 *cod L3*; pl. 10.6, 9 *cod LA*, pl. 10.5 *cod DC0*, pl. 10.3,9 *cod B11*; pl. 10.9 *cod ~ LA*.

Fig. 9. Brăduț, Covasna, Muzeul din Brașov (foto Lazarovici Gh.).

Cașolț-Poiana în Pisc. Din săpăturile lui M. Macrea sunt amintite o serie de materiale și situații atribuite culturii Giulești și materiale precucuteniene (Macrea 1959, 423, 427, 429, fig. 24–25).

Prezența canelurilor (fig. 10.4), a decorului din fig. 11.2 și altor elemente leagă descoperirea de cele de la Izvoare în etapa finală Precucuteni IB, deși are puține elemente comune. Legături directe cu Giulești nu are, dar nu cunoaștem alte detalii ale materialelor (pasta, culoarea ș.a.).

Doarece din tabelele de sus (tabel 1) am exclus atributele ce apar o singură dată, de astă dată le-am

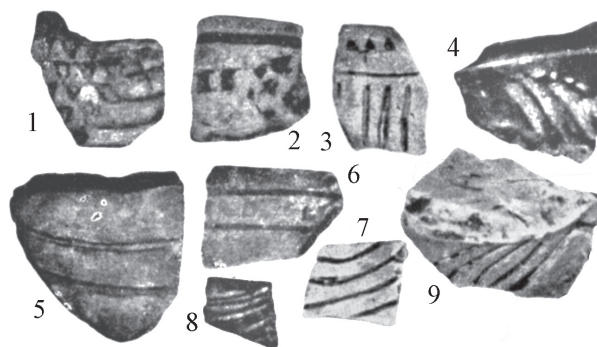

Fig. 10. Cașolț – Poiana în Pisc, după Macrea 1959.

pus pentru a vedea mai clar vecinătățile. Observăm că legăturile sunt slabe (doar C6a și EF2). Fiind puține materiale nu este cazul să insistăm.

Din **Peștera Cauce** provine un capac de vas, un import în mediu Turdaș-Tăulaș (Luca 2003). Piesa are cele mai bune analogii la Traian-Dealul Viei în faza I a culturii Precucuteni, dar și la Olteni (Marinescu-Bîlcu 1974, 228, 231, fig. 33.3=36.8; Garvăn *et alii* 2009, cat. 39). Capacul este un import ce pare a fi făcut după același „canon” sau de aceeași mână⁴.

⁴ Unii consideră că descoperirile din Transilvania ar fi imitații..., ar trebui ca olarii să aibă în față un exemplar ca să îl imite. Aceste analogii care merg până la identitate la sute de km distanță, presupun existența unor „canoane” la realizarea unor piese de cult. Simbolismul lor este elementul, cheia la realizarea decorului.

Așezare	DA	L2	DA5	BG	C6a	C8	C9	EB	ED	EC	EE	HA2	HA1	EAI	HF2	C5	I11	FE2	EE1	EC1	HF3	FgI	AF	AE	LL3	HH
P. Cauce	2		2		2																					
Giulești	1	1		1			1																			
Turdaș II B3.1993 în cas. 3;					3																					
Turdaș CXV					4	3	2	2	1	2	1															
Baia; I final Ib					1				2	1	1															
Izvoare I			1	1			5	1		2	2	2	7	7	4	3	2	1	2							
Cașolț - Poiana în Pisc					2															1	2	1	1	1	1	1
Precucuteni IB																										
Precucuteni. IA																										

Fig. 11. Serierea așezărilor în funcție de ornamente.

Un studiu analitic recent pe diferite părți ale corpului unui vas sau a unor simboluri de pe vase, din etapele timpurii ale culturii Precucuteni, arată

existența unor legături la distanțe mari de câteva sute de kilometri spre sud (Ursu, Aparaschivei 2014, ș. a.).

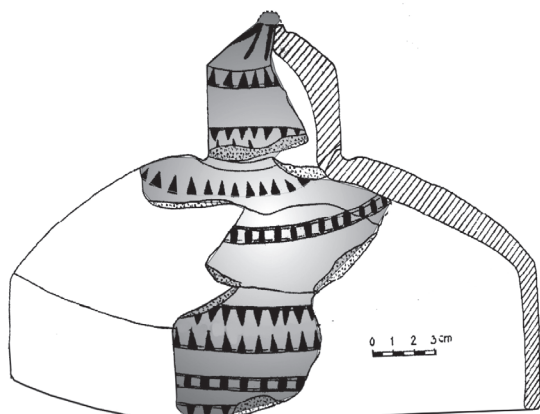

Fig. 12. Peștera Cauce.

Fig. 13. Traian – Dealul Viei.

Fig. 14. Iclod: ▲ a. Iclod B 2010 M 206.8; b ▲ importuri Precucuteni din diferite secțiuni; B10, fragment Iclod-Petrești.

Iclod. Din săpături au rezultat unele materiale de import (Lazarovici, Kalmar 1982, pl. IV.9, 20–24; 1987, fig. 10/ 16 17.18, 19, 20, 21; 1993, fig. 26.6; Lazarovici 1983, fig. 5.3; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici 2011, 35).

O altă situație interesantă o avem la Iclod. În urma prospectărilor colegilor de la Kiel a fost efectuat un sondaj de verificare a prospectărilor. În vecinătatea craniului au fost depuse două vase: o cupă Iclod I și un vas Precucuteni I (fig. 14). Factura vasului Precucuteni diferă de cele Iclod I, decorul este specific culturii Precucuteni, cum apar fragmente în diferite zone ale așezării (fig. 15, mai

puțin nr. 15.10 care pare a fi altceva, iar fig. 15.9 care are pasta similară cu unele categorii de la Iclod-Petrești).

Noi am interpretat vasul ca fiind depus de mamă, foarte probabil provenind dintr-o zonă locuită de comunități Precucuteni din Podișul și Câmpia Transilvaniei, ca urmare a unor căsătorii exogame. Fragmentele de la Iclod se grupează lângă cele de la Izoare (vezi tab. 1). Un picior de la o măsuță de cult (fig. 15.6) are analogii în măsuța de cult de la Traian – Dealul Viei (Marinescu-Bîlcu 1974, 268, fig. 91.4). Alte fragmente de la Iclod (fig. 15.7) ar putea fi mai târzii.

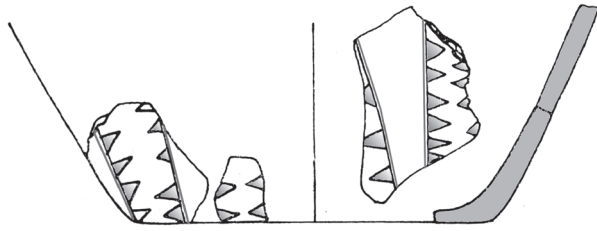

Fig. 15. Mintia II, import Precucuteni I, după Drașovean, Luca 1990.

Mintia. În urma săpăturilor din 1987–1988 în nivelul II (cel de jos) au fost descoperite trei fragmente ceramice dintr-un vas de import Precucuteni I, din pastă semifină, având o netezire și ardere bună, amestec organic, decorat cu dinți de lup (Drașovean, Luca 1990, fig. 3.4). Tot în nivelul II sunt și materiale Tisa I. Nivelul II este suprapus de orizonturi și tăiat de bordeie Turdaș târzii și Foeni sau Foeni – Mintia (nedefinite la acea vreme ca Foeni).

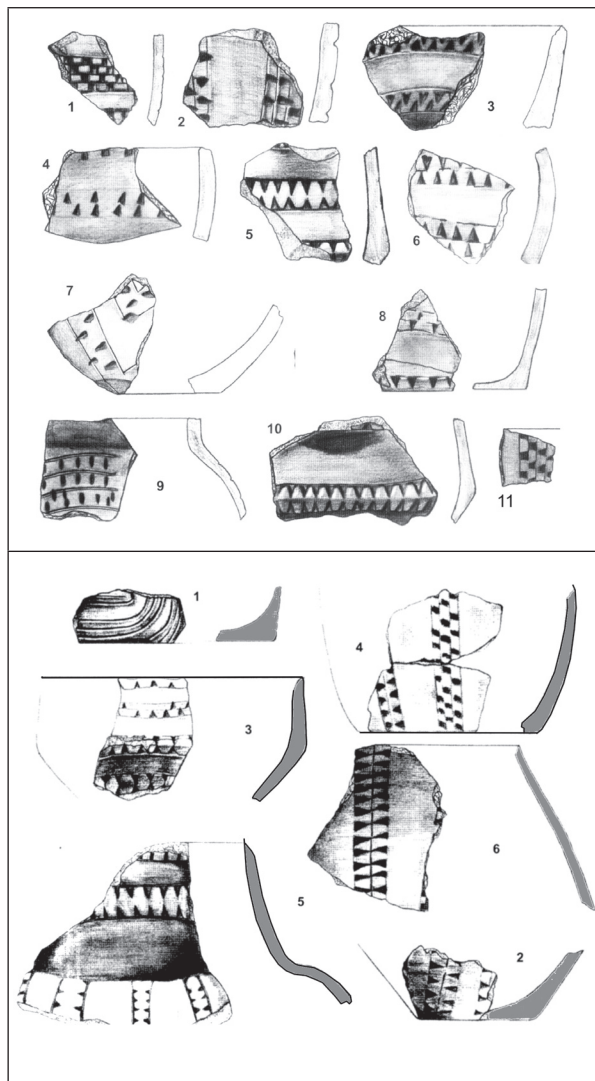

Fig. 16a-b. Alba Iulia – Lumea Nouă, după Gligor M. 2009.

Lumea Nouă. Materialele de la Lumea Nouă publicate pe larg de Mihai Gligor, deși numeroase, se plasează la mijlocul etapei timpurii a culturii Precucuteni. Un singur fragment fig. 16a.9 ar putea fi mai târziu, la nivel Precucuteni II (Marinescu-Bîlcu 1974, pl. 39.10, 40.13, 41.5, 15 analogii la Ghigoești, dar lipsesc alte elemente caracteristice etapei II), dar depinde de culoarea și tehnologia pastei. Starea fragmentară a materialelor nu ne permite reconstituirea formelor și nici modul cum sunt organizate pe vas, în ce parte a lui (buză, gât, umăr). Cele mai multe sunt grupate (tabel IC) în clusterul de mijloc al etapei Precucuteni I, dar are și elemente comune cu stațiunea de la Traian – Dealul Viei. Mai observăm că au elemente comune cu Turdaș, Iclod, dar au și legături cu Giulești (cod I2, I, I9, BC: Cod BC în Bulgaria la Neidenova 2005, 127, fig. 7.1; Tangârul la Berciu 1959, 140, fig. 2.3), Teleorman (cod Ca, LG7, I2) și altele (tab. 2).

Turdaș. Din colecția Zsofiei Torma sunt o serie de fragmente ceramice care aparțin culturii Precucuteni în stațiunea de la Turdaș, dar nu se știe dacă sunt din niveluri Turdaș, Foeni sau Petrești (Roska 1941, pl. CXIV.2–3, 8; CXV; CXVI, 12, 15). La majoritatea pasta este de bună factură.

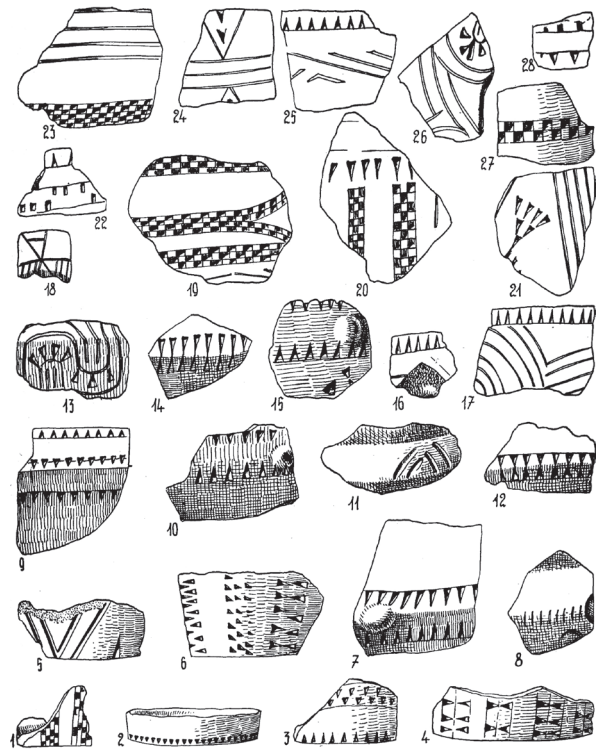

Fig. 16c. Turdaș, materiale Precucuteni, după Roska 1941.

Pianu de Jos. De la Pianu de Jos Iuliu Paul a publicat o serie de materiale pe care le localizează între/sau cu cele Turdaș și descoperirile Petrești A (Paul 1969, pl. III.9–10, 16–18; 1981, 224, 225; Marinescu-Bîlcu 1974, 133; Gligor 2009, 91, n. 252).

Între acestea observăm decorul cu roțița dințată (fig. 18a.1), arcade cu triunghiuri în cap (fig. 18a.2.6 cod EE), benzi din triunghiuri dispuse oblic sau în unghi (DA3 și variante).

Acestea ne determină a le încadra în etapa Precucuteni IB și II. Cronologia seriei este din dreapta jos spre stânga sus..., deci de la Izvoare spre Zau. Observăm că nu mai au contingente cu elementele Giulești (marcaj galben).

Concluzia care se desprinde din analizele de mai sus (tabel 17) este că cele mai târzii sunt în partea de sus a tabelului și provin din nivelurile Petrești, după cum rezultă din publicația din *Prehistorische Zeitschrift* (Paul 1981). Cele din fig. 17b.1–8 aparțin culturii Turdaș, iar cele din fig. 17.9–10, I. Paul le marca pe biletul din pachet ca Boian II, adică Giulești. Ulterior le-a definit ca Precucuteni I, după lucrarea Silviei Marinescu-Bîlcu din 1976. Trebuie observat că ceramica Precucuteni de aici nu cunoaște decorul din caneluri sau incizii adânci cum apar la Ghigoești, Izvoare.

În aceeași secțiune la adâncimile de 0,30–0,60 cm în nivel cu materiale Petrești A-B apare un import Precucuteni II, de fapt în Transilvania

Tabel 17.	Ciorani	Zau III	Pianul de Jos	Giulești	Cașolț - Poiana în Pisc	Turdaș CXV	Turdaș II	Baia final Ib	Izvoare I
CA-a9	1	1	2						
DA-b9			1	1					
C5-c7			1						
BE-a17			1						
AB-a11			1						
LN9-a9			1						
O1-a1			1						
CE						1			
HH			2		1				
AE-a15			1		1				
L2				1					
C8-a18			2			3			
DA5									1
C6a					2	4	3	1	
EC1					2				
HF3					1				
FG1					1				
AF					1				
LL3					1				
EE-a2			1			1		1	2
BG				1					1
C9-a13			1	1		2			5
ED						1		2	
EB						2			1
EC						2		1	2
EE1					1				2
HA2									2
HA1									7
EA1									7
Precucuteni. IA		Precucuteni IB		Elemente sudice					

În cap de linie după coduri literele: -a sunt de la fig. 17a, cu -b cele din 17b, iar cu -c fig. 17c.

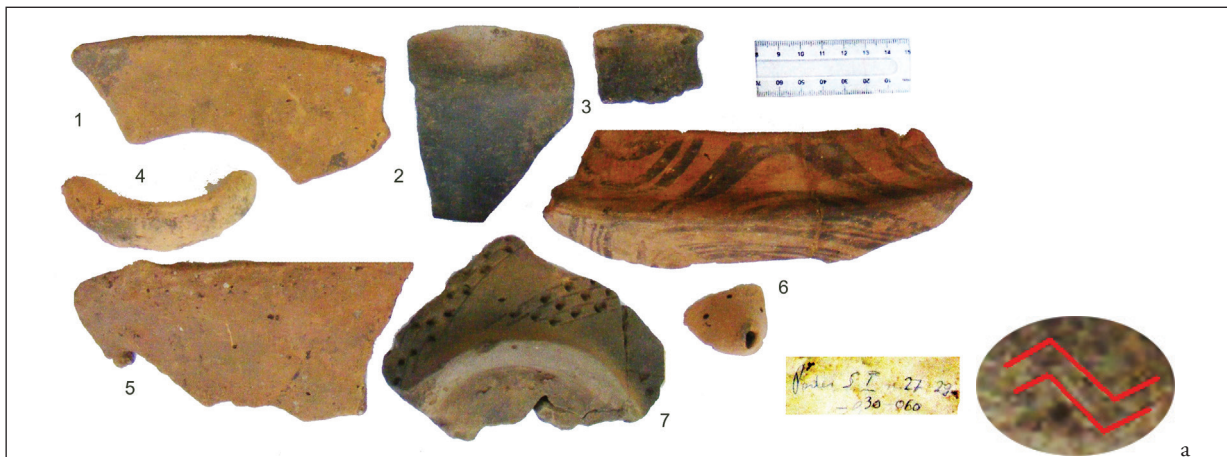

Fig. 17a. Pianu de Jos; Secțiunea 1, carou 21: a, S1 m. 27–19, 0,3–0,6 m; b-c, adâncime 0,90–1,1 m; c, ceramică Petrești și Precucuteni I/II și Precucuteni II b1.

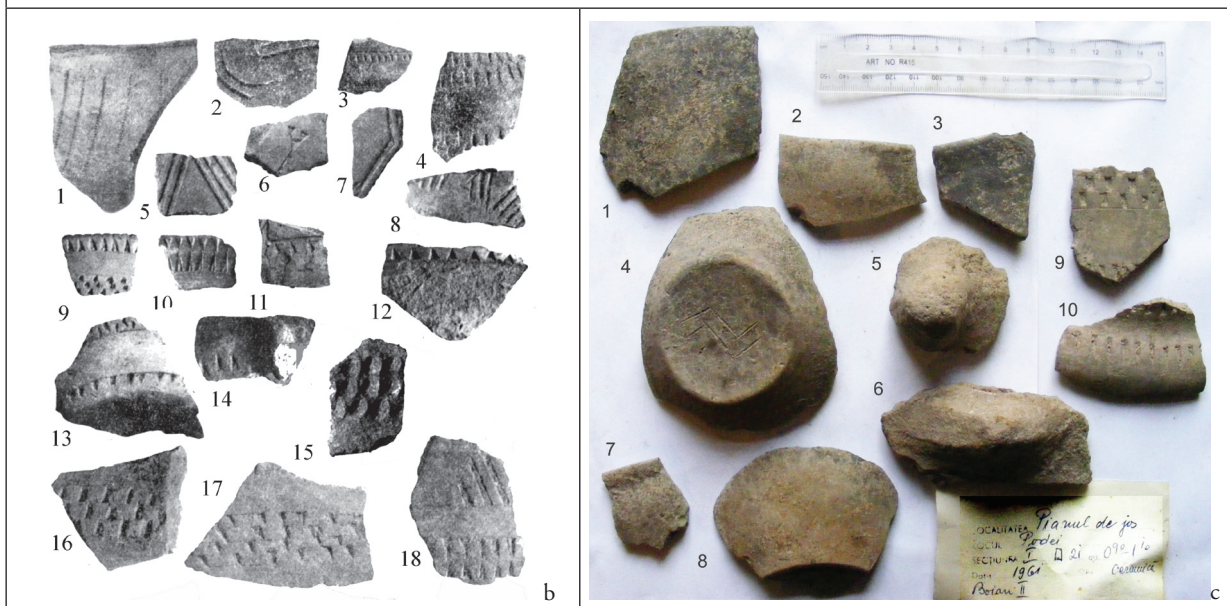

Fig. 17b. Pianu de Jos – Podei, Precucuteni I/II (apud Paul), 1 decor cu roțița; Secțiunea 1 carou 21, adâncime 0,90–1,1 m; c, S1, m. 27–19, 0,3–0,6 m.

nu avem stațiuni Precucuteni II, ci doar importuri Precucuteni II. În această vreme în Transilvania sub influența etapei Foeni se naște cultura Petrești A (Drașovean 2014; 2014a). Rezultă că datele stratigrafice ale lui I. Paul coincid cu situațiile culturale.

Mai este necesară o precizare cu privire la fundul de vas din fig. 17b.4, unde sunt două linii frânte în formă de „Z”. Este semnul cu cod SD 229 m (cu variante 1v1, 229i, 229j, 229k, 213) din scrierea dunăreană – danubian script (DS: Merlini 2009, 457, cu 8 variante la DS.015).

Semnul apare doar în Turdaș și la Cluj în cultura Zau (Maxim et alii 2009, 149, cat. 52, 80, 81; Lazarovici Gh. 2009a și

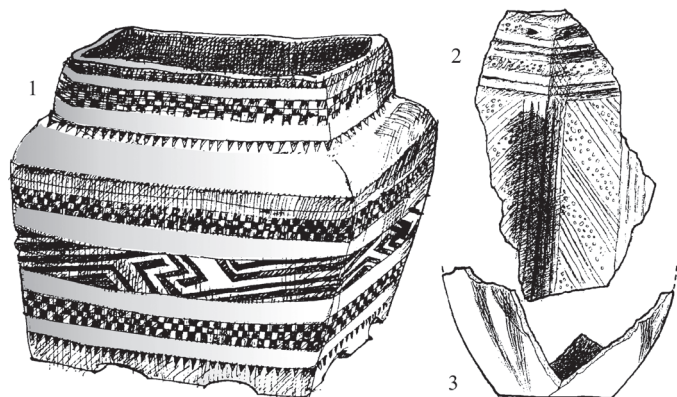

Fig. 18. Turia.

alte variante: 1v1, 151h, 211, 211a, 211b, 211d). Semnul nu apare pe fundurile de vase din culturile Boian sau Gumelnița (Sîrbu, Pandrea 2003, 193 ff., compară cu fig. 1–8) cu care este contemporană cultura Precucuteni.

De la **Turia – Templom** au fost publicate puține materiale și acelea selective. Unii autori o consideră Giulești (repertoriu Transilvania, Maxim 1999, nr. 1053; Comșa 1974, 35; Lazarovici Gh., Székely 1995, 5–11; Ciură M. 1997, 12), alții Precucuteni I (Marinescu-Bîlcu 1974, 229, fig. 30.2, 31.5, 33.2).

Două vase patrulate cu decor specific din dinți de lup, benzi cu motiv în tablă de șah, meandre excizate cu decor excizat și cu puncte între benzi de linii au fost atribuite culturii Boian – Giulești de Z. Székely (Székely 1988). În afară de formă găsim la ele toate elementele culturii Precucuteni.

Feldioara. Materialele de la Feldioara, deși provin din mai multe puncte, săpăturile nu oferă date de stratigrafie. Prin motivele DA și L2 se leagă de materialele Giulești, restul sunt motive mai târzii tot din faza Giulești (DA și L2), dar sunt și o serie de motive ce nu mai apar în Giulești, dar care pot să țină ca vreme de etapa Vidra, cum de altfel preciza Eugen Comșa (Comșa 1965, 643 ff.).

Vasele patrulate cu decor excizat, vasul de la Sfântu Gheorghe (fig. 8), *caseta* de la Leț (fig. 7) sunt Boian Vidra (Garvăn 2008, pl. I.2/3, IV.2, un altar Precucuteni III), problematic de încadrat este și fig. 6.5 de la Leț. Motivele LA și FB au analogii în materialele Vidra de la Radovanu – *La Moscalu* (Ștefan 2014, pl. III.1–3, la noi *cod LN9*, și pl. III.5, la noi *cod FB*). Nu am extins analizele noastre pe alte categorii de materiale nefiind legate de obiectul nostru de studiu. Am marcat cu verde elementele sudice.

Concluzia care se despreinde este că legăturile dintre sudul Transilvaniei și Câmpia Română și Oltenia sunt mai numeroase, cum am arătat și mai sus. Unele din materialele de import din Transilvania pot fi Giulești sau un Precucuteni deja format. O nouă pătrundere la nivel Boian – Vidra este posibilă.

Se mai poate observa că la Baia și Izvoare sunt mai puține elemente sudice, dar nici noi nu am analizat mai extins materialele din Moldova. Ceea ce se poate observa din studiul a doi colegi, Alin Frînculeasa și Daniel Garvăn, este că importuri Precucuteni I nu sunt în Muntenia, chiar dacă uneori s-a sugerat acest lucru (Frînculeasa, Garvăn 2007).

Goreni – La Hrean (Tormaș). În stațiunea săpată de Al. Zriny și apoi de Valeriu Lazăr

și Mihai Grozav au fost descoperite fără diferențieri stratigrafice, materiale din Neolitic și din Epoca Cuprului atribuite culturilor Tisa, Petrești, Ariușd. Din ceea ce s-a publicat de către A. Zriny și V. Lazăr lucrurile sunt neclare (Zriny 1981–1982), de aceea câteva observații se impun: 1) după analizele noastre descoperiri Tisa nu există în centrul Transilvaniei; 2) idoli descoperiți la Goreni au analogii în mișcările Foeni sau Foeni-Mintia, Turdaș II, care duc la formarea culturii Petrești, dar și un fenomen mai larg observabil la Turdaș, în Petrești, la Suplac și altele alături de un Turdaș târziu cu elemente Foeni, la nivel Zau faza III; această mișcare determină în zonele în care mai existau comunități Zau la un fenomen de sinteză **Iclod – Petrești** numit astfel anterior, pe care acum îl definim ca *Zau faza IV*, cu care își încheie evoluția cultura Zau (Lazarovici 2009, tabel 12, fig. 16b; 2010, tabel 12, fig. 16b).

Un cetățean din Sântioana (com. Țaga) care lucrează la Goreni ne-a adus unele fragmente ceramice și unelte din cornean (mai de mult termenul era de sist menilitic). Ceramica aparține etapei IV a culturii Zau, anterior **sinteza Iclod – Petrești** (acum predomină uneltele cioplite din cornean). Regăsim aici motivele din codurile: AA, AG, CB, C8, C6a, C2, poate DG (fig. 20.2) cum apar și mai sus la Păuca fig. 17b/7, în nivel Petrești A. Desigur mai există și alte asemenea materiale în Transilvania, dar ele apar sub termenii de „Tisa”, „Turdaș” sau neolitic. Dar trebuie făcute „săpături” în depozitele muzeelor, desigur de cunoscători ai materialelor neolitice, altfel rămân informații cu termeni vechi care astăzi țin de istoricul cercetărilor.

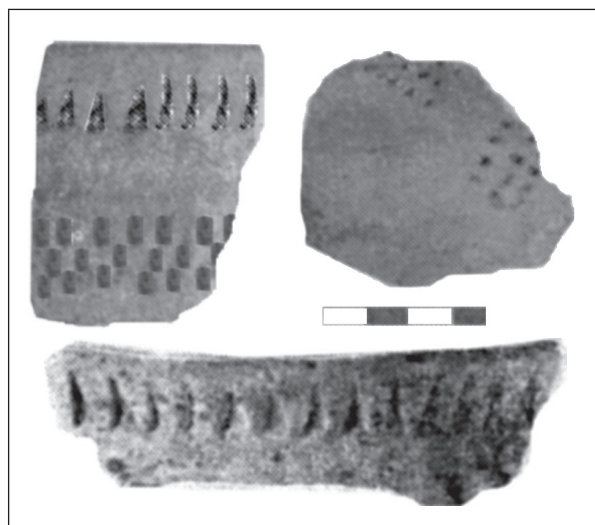

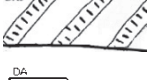

Fig. 20. Goreni. materiale Precucuteni import în niveluri Zau IV (Iclod-Petrești), (prelucrare după Zriny 1981–1982).

Tabel 19.	Baia;Ib	Izvoare I;	Iclod	Turdaș CXV	Cașolt – Poiana P.	Turdaș II	cultura Giulești	Petrești - Gr. Galbenă	P. Cauce	Giulești	Feldioara
	2			1							
	1	4		1	1						
	1	2		2							
		1		2							
EC1					2						
			1	3			2				
		5	1	2			3			1	
	1			4	2	3			2		1
		1					4			1	
CE				1							
		1					1		2		
							1	2			
BC								1			
							1		2	1	3
										1	3
											2
											4
FG1											2
											2
Precucuteni. IA	Precucuteni IB										

Nu am avut acces direct la materialele Precucuteni II din Transilvania.

Decorul cu roțița apare doar în nivelele Petrești, la Bernadea, pentru celelalte stațiuni informațiile sunt lapidare. Colegii noștrii care au studiat materiale Petrești nu au semnalat asemenea importuri.

Nici în săpăturile din stațiunea Orlat, cu complexe Petrești A, unde au fost descoperite cele mai numeroase complexe cu materiale Boian sau Precucuteni I, nu apare decorul cu roțița. Cele mai timpurii elemente legate de decorul cu roțița apar în descoperirile de la Baia, deși puține la număr în raport de alte bogate elemente ale etapei Precucuteni I (informații amabile E. Ursu, dintre cele câteva mii de fragmente doar 3–4 sunt decorate cu roțița și atunci sunt pe pastă semifină).

*Orlat și problema importurilor
Precucuteni din Transilvania*

În stațiunea Orlat, de pe râul Cibin, situată la cca. 10 km de Sibiu, într-o carieră de exploatarea balastului au fost efectuate săpături de salvare. Locuirea aparține unei etape timpurii a culturii Petrești cu elemente Foeni-Mintia, dar și cu unele importuri Turdaș târzii, în care au fost descoperite un număr mare de complexe și materiale cu decor caracteristic pentru culturile Boian-Precucuteni I. Pasta ceramicii, în proporție de peste 60% este amestecată cu nisip cu conținut de mică; același procedeu tehnologic apare la nivel Vinča B2/C, dar și în alte civilizații, în descoperiri Foeni din Transilvania, dar și în etapa timpurie a unor descoperiri turdașene din Banat. Materialele fiind în curs de prelucrare am beneficiat de amabilitatea colegului Sabin Adrian Luca, conducătorul cercetărilor, de a vedea și studia unele complexe cu materiale Precucuteni pentru acest studiu.

*Legăturile complexelor de la Orlat
cu descoperiri din Transilvania⁵*

Descoperirile de la Orlat analizate împreună nu formează o serie culturală (tabel 21) fiind puține și apărând atribute noi pentru decor (X4-X6). Acestea arată că nu e vorba de o cultură Precucuteni, ci de importuri. Natura acestor importuri trebuie definită: căsătorii exogame, târguri, schimburi de

produse în vase specifice (ca exemplu într-un vas Bükk de import era obsidian).

Din extrageri și serieri (tabel 21) se observă prezența a patru clusteri.

Primul cluster (Orlat 073 F7) este necorelat cu celelalte. Materialele din acest complex sunt de factură Petrești A – Foeni (marcaj galben), la care sunt și unele coduri Precucuteni; cu X am marcat cele Turdaș târzii sau Petrești timpurii. Observăm că motivele de la Cașolț sunt corelate cu Orlat și nu cu Feldioara, ar trebui să fie mai timpurii.

În clusterul al doilea (fig. 22) intră descoperirile de la: Cașolț sunt corelate cu Orlat 071 prin codul FE1 care nu este un decor specific doar culturii Precucuteni, dar are pastă Precucuteni; Feldioara care nu sunt corelate direct, ci prin intermediul materialului (prin codul HH și AB motive specifice mai multor culturi) din secțiunea 15 și din complexul Orlat 033.

Motivele FE2 au analogii la Târpești, Izvoare și Alexandria (faza Giulești, probabil târzie): primele două aparțin fazei Precucuteni II (Marinescu-Bîlcu 1981, fig. 55.1–2), iar Alexandria fazei Giulești (Mitrea, Preda 1959, 176, fig. 3.11).

Acestea confirmă, atât pentru Transilvania cât și pentru Moldova, că în vremea fazei Precucuteni II avem noi impulsuri sudice (cât de departe merg ele este treaba colegilor din Câmpia Română și din Moldova). S-ar putea ca acestea să marcheze o nouă migrație Boian în Transilvania, la nivel post Giulești, cum sugerează și descoperirile de la Cașolț, Feldioara, Leț, Turia ș.a.

Ținând cont de analizele de mai sus seria cronologică este din stânga jos spre dreapta sus la tabelul 23a-b. Datele din tabelul 23 sunt cuprinse între Feldioara și Olteni, deci pe durata etapei Precucuteni I, început de Precucuteni II. Împrăștierea datelor arată că nu avem serie culturală, cu excepția celor de la Lumea Nouă. Partea a doua a tabelului 23b arată că există la Orlat și materiale mai timpurii (Orlat 008) asociate cu descoperirile de la Turdaș și cu cele de la Baia. Ar fi vorba de etapa Precucuteni IB.

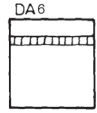

La Feldioara sunt unele materiale considerate de E. Comșa ca Boian (fig. 24a), între care observăm unele cu decor de note muzicale (fig. 24.3), dar și

Tabel 21.	C6b	X6	X5	X4	C5	BA	X13	X12	EB	Ba8
Orlat 073 F7	1	1	1	1						
Orlat S13 F9					1	1				
Orlat 058 F16							1	1		
Orlat 052 F3						1	1	1	1	1

⁵ Pentru a nu lungi tabelele le-am ilustrat doar pe cele corelate.

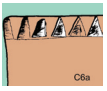

<i>Tabel 22.</i>	Cașolț- Poiana în Pisc	Feldioara EC 1965	Orlat 071 F5	Orlat 086 F8	Orlat 072 F6	Orlat 033 F11_F15	Orlat S15 F10
EE1	1						
C6a EC1	2						
EC1	1						
L2		1					
FK*		1					
AA		2					
CC		1					
AB CD		1					
AD		1					
AD1		2					
AG		1					
BB1 LG9		1					
B9b		1					
B10		1					
B11		1					
CD		1					
DA6		1					
DA7		1					
FB		1					
FB2		1					
FB4		1					
FG		1					
FH		1					
HH1		1					
LA		1					
LA FB4		1					
LG8		1					
EA0		1					
FK		1					
FE1	1		1			1	
AB		1				1	

unele liniare târzii sau Precucuteni cu note muzicale (fig. 24.a), cum sunt cele de la Leț din sondele noastre (fig. 24b), (pentru Feldioara, vezi analogiile de la Teodorescu 1964, 50, fig. 1.1-5, 2.8); un alt grup sunt Boian – Vidra după E. Comșa, opinie pe care o împărtășim (vezi fig. 24c), (nu am văzut materialele, dar din studiul seriei și materialele de la Leț, Sfântu Gheorghe, credem în opinia lui E. Comșa; la Leț avem unele fragmente similare

<i>Tabel 22.</i>	Cașolț- Poiana în Pisc	Feldioara EC 1965	Orlat 071 F5	Orlat 086 F8	Orlat 072 F6	Orlat 033 F11_F15	Orlat S15 F10
DA6				1		2	
				1		1	
		1					1
T6				1		2	
FE2					1	1	
BG						1	
C8						1	
HA1						2	
Barbotină						1	
BB						1	
DA0						2	
DA1						1	
DB						1	
DB1						1	
DC						1	
FA						1	
HA3						1	
X11						1	
X10						1	
X9						1	
X8						1	
C6a GG						1	1

celor de la Sudiți: Teodorescu 1964, fig. 1-2, mai ales 1, 3, 6), dar cu trăsături de Precucuteni II; după Silvia Marinescu, *Feldioara I* = Precucuteni I, *Feldioara II* = Giulești, etapa Aldeni (Marinescu-Bîlcu 1974, 132, 139 se referea la săpăturile din 1964), dar acolo nu apare decorul cu roțița, nelipsit în stațiunile fazei Precucuteni II. Dacă nu este amestec arheologic din strat, atunci sunt două faze, una veche (elemente comune cu Sudiți) în

<i>Tabel 23a.</i>	Orlat 052 F3	Feldioara EC 1965	Orlat 033 F11_F15	Orlat S15 F10	Orlat 006 F1	Bancu	Lumea Nouă	Zau	Zau III	Orlat 040 F2	Petrești Gr. Galb.	Olteni CN
HA 	1		1							1		
LNS 			1				1					
3 			1				2					
X0 LN2 					1							
2 					1	1	1					
Ba6 C							1					
CF							1					
DG 							1					
LN 11							1					
DG 							2					
LN 9							1					
LN11							1					
LN7							1					
CA 		1	1					1	1		1	1
AE 			1							1		
X2				1						1		
BC 							2				1	1
BD										1		
C9										1		
X1										1		

Tabel 23b continuare.		Orlat 040 F2	Petrești – Gr. Galbena	Olteni CN	Turdaș II; Turdaș II	Turdaș II B3.1993	Baia; Precuc. Ib	Orlat 008 F1B	Lumea Nouă	Bancu – Ciucsângiorgiu	Păuca
C6a CE CA		2			1	1	1	1			
 C6a		2			1	1	1	1			
 C6a						1					
CA C6a											
C6a CE		1						1			
EC							1				
AA1							1				
EC ED							1				
ED							2				
ED1							1				
EE							1				
 CE			1					2			
 BE								3	1		
Bc I8									1		
 Ba6									1	2	
Ba6										4	
I1										2	
 Ba7										1	1
I7											1

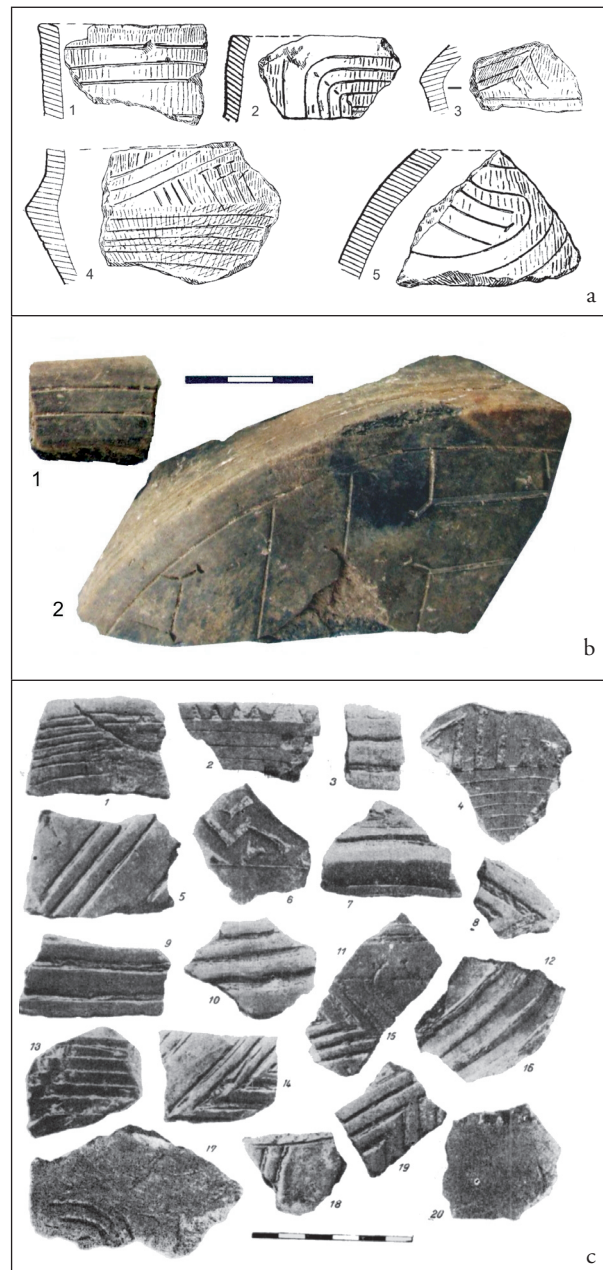

Fig. 24: a, Feldioara, ceramică cu Notenkopf și Boian; b, Leț, Notenkopf; c, Feldioara II (Boian – Vidra).

care se naște Precucuteni I și o nouă migrație din sud, la nivel Boian-Vidra, pe Olt, din nord-vestul Munteniei. Aceleași două etape apar și în zona Sfântu Georghe – Covasna. Rămâne problema amestecului.

Apariția decorului cu roțița aparține finalului etapei Precucuteni I sau etapei Precucuteni IIA după N. Ursulescu. Este o evoluție locală (la Baia) sau o nouă migrație sudică care dă naștere Precucuteniului II (asocierea cu caneluri, incizii spiraliere, pictură crusted etc.) foarte dinamică în

Balcani, în descoperirile Marica și mai departe în sud la Drama (Fol et alii 1989, Taf. 7), dar nesemnalată în Oltenia și Muntenia.

Legăturile cu Moldova și lumea sudică (tabel 25)

Din serierile efectuate în tabelul 25 (seria cronologică este din stânga jos spre dreapta sus), observăm că materialele merg cu finalul etapei Precucuteni I (marcaj cu roșu) fiind cuprinse între Baia (marcaj vernil) și Izvoare, Precucuteni II

<i>Tabel 25.</i>	Izvoare I	Orlat S13 F9	Orlat 072 F6	Târpești	Orlat 052 F3	Orlat 033 F11_F15	Orlat 058 F16	Orlat 071 F5	Orlat 086 F8	Orlat 040 F2	Orlat S15 F10	Olteni CN	Baia; Prec. Ib	Orlat 008 F1B
BD	2									1				
HA1	7					2								
C9	5									1				
EB	1				1									
BG	1					1								
FE2	1		1	1		1								
BA		1			1									
AE	2					1				1				
Ba8					1									
DA0						2								
X13					1		1							
X12					1		1							
FE1						1		1						
X3						1		1						
HA					1	1				1				
T6						2			1					
BC	1											1		
C6a						1					1			
GG														
X7									1					
X1										1				
EC	1												1	
X2														
HH											1			
CA						1						1		
C6a										2			1	1
ED													2	
ED1													1	
EE													1	
CE												1		2
BE														2
Precucuteni. IA		Precucuteni IB			Elemente sudice									

(marcaj galben). Cele de la Olteni sunt comune. Pentru codurile cu X (culoare verde închis) nu am codificat analogii, multe fiind legate de cultura Turdaș, Foeni – Mintia, Vinča târzie și alte grupe vinčiene.

Legăturile cu sudul (tabelul 26)

Privind legăturile cu zonele sudice (marcaj galben) avem doi clusteri. În primul cluster intră

Orlat 033, complexul cel mai bogat cu materiale de tip Petrești A – Foeni cu importuri. Concluzia care se desprinde este că elementele sudice încep de la nivel Bolintineanu și merg până în nivel Giulești.

Serierile și analizele de mai sus erau necesare din lipsa unor cercetări recente pe suprafețe mari. Cele mai noi și extinse cercetări sunt cele de la Orlat, dar fiind în curs de publicare, nu credem că este cazul să mai insistăm. Ele sunt importante deoarece ne

Tabel 26.	C6a CA4	CA4	Can	L2	BG	BC	HAI	DA0	CA	FE1	X3	T6	C6a	C6a GG	CE	FE2
Tangâru bordei 1; Boian I	1	1														
Tangâru III; Boian Ib		1														
Teleor 003AD5; Boian Giulești		1	1	1												
Giulești;				1												
Greaca; Boian - Greaca				1												
Piscu Crăsani, 1-4 B9; Bolintineanu				1												
Piscu Crăsani; Bolintineanu				1	1											
Boian Grădiștea Ulmilor; Boian					1											
Vădastra; Vădastra					1											
Vădastra; Vădastra II					1											
Bulgaria; Vădastra					1	1										
Lișcoteanca; Giulești				1			1						1			
Tangâru Bogata; Boian I							1						1			
Olteni CN							1		1						1	
Orlat 033 F11_F15					1		2	2	1	1	1	2		1		1
Tangâru Bogata; Boian II							1		1					1		
Căscioarele; Dudești									1							
Orlat 071 F5										1	1					
Orlat 086 F8												1				
Orlat 072 F6																1
Orlat 008 F1B													1		2	

permit să observăm legăturile cronologice și culturale ale comunităților. Nu trebuie să uităm că Orlat face legătura în sudul Transilvaniei spre vest cu Valea Mureșului, spre est pe Valea Oltului până spre izvoarele lui și spre sud până la Dunăre.

Legăturile cu Vinča

În aria culturii Vinča nu avem semnalate importuri Precucuteni, nici ceramică excizată, cu excepția unui fragment de vas cu protomă de la Vinča, din jurnalul de inventar ale lui M. M. Vasić realizat în 1933; tot atunci desenează un vas cu benzi din tăieturi scurte (Nenad Tasić marcaje și scanări color după jurnal-inventarul lui

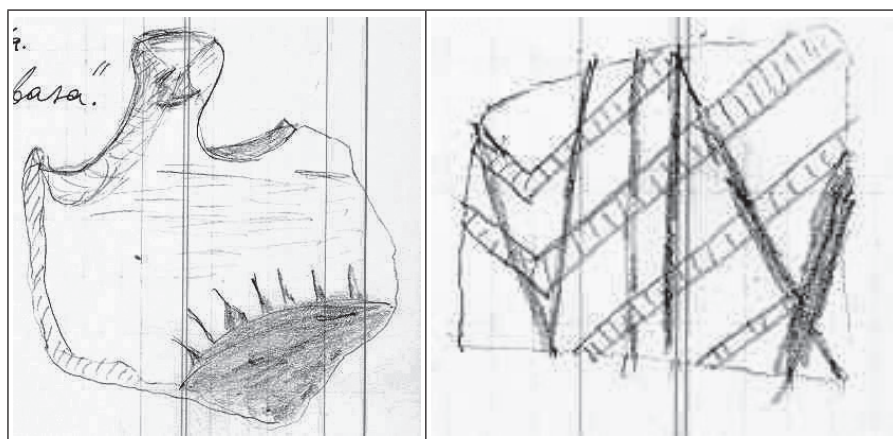

Fig. 27. Vinča apud Vasić inventar: a, jurnal 08 25 strat 6–7 1933; b, 08 26 strat 7–8.

Vasić), comune orizontului Sitagroi II, Marica, Precucuteni și altele.

Viața spirituală

Morminte. Nu avem informații despre morminte Precucuteni în Transilvania, doar situația de

la Iclod. Pentru mormântul de copil de la Iclod, considerat deranjat (din cauza datelor C14 ce se plasează la nivel de Starčevo-Criș, colegii de la Kiel pun eroarea pe seama colagenului; de altfel nici alte analize pe mormintele din cimitirul A de la Iclod nu au avut suficient colagen: Diaconescu *et alii* 2013, 47 ff., 50), ne-am pus problema dacă a fost într-adevăr „deranjat”. Deoarece lipseau o serie de oase ne-am întrebat dacă nu cumva a fost descarnat și apoi reîngropat în podeaua locuinței. Desigur, unii ar pune acestea pe seama unor sacrificii umane, dar este greu să aduci argumente pentru asemenea ritualuri, mai ales când e vorba de copii. După unele credințe, copii neinițiați (botez în termen recent) țin încă de familie, nu aparțin comunității, deci locul lor este în jurul casei. Obiceiuri de descarnare am constatat în Neolitic și Epoca Cuprului (C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006, 58) chiar la Iclod, unde în centrul stațiunii a fost depus un schelet parțial păstrat la care la reinhumare, prin încercarea de a se reda poziția întinsă pe spate a fost schimbată poziția unor oase de la membrele din stânga cu cele din dreapta (în cercetările din Munții Petrindului am demonstrat acest lucru: Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1987; 1988; Lazarovici Gh. *et alii* 1995). O altă posibilitate este ca la construirea locuinței să fi dat peste un mormânt mai vechi și să fi fost reîngropat mai ales că groapa nu era prea mare, iar diferența dintre adâncimea la care era craniul și unul din femure era de peste 15 cm. Vasul Precucuteni era spart, celălalt era doar crăpat. Totuși, asocierea

celor două vase Iclod și Precucuteni credem că trebuie pusă pe seama exogamiei⁶.

Plastica

Pentru Transilvania informațiile privind plastica sunt lacunare. Din cercetările lui Dan Buzea de la Olteni – *Cariera de Nisip* avem mai multe piese publicate, multe în stare fragmentară. Remarcăm la acestea o deformare disproporționată a feselor, unele dintre ele ne amintesc de unele din cultura Vinča de la Zorlențu Mare (Lazarovici Gh. 1979, pl. XX.C8, 10, G5, H7, 10), fără o legătură directă însă. Unele dintre ele (fig. 27.3–4) seamănă ca poziție și înclinație cu cele din tezaurile de la Isaiia (Ursulescu, Tencariu 2006) și Poduri (Monah D. 2012, coperta 1), fiind posibil să fi fost în poziție așezată pe tron.

Nefiind descoperite și tronuri trebuie să avem unele rezerve. Despărțirea picioarelor printr-o linie care urcă spre partea de sus a coapselor (fig. 28.1, 3–4) amintenște tot de idolii de la Isaiia și Poduri, Ghigoești-Trudești, Târpești (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 87.3, 4, 88.2–3, 7–8, 80.2, 5, 10 ș.a.). Mai deosebit este cel cu gâtul lung, în formă de coloană (fig. 28.2), cu analogii la Traian – *Dealul Fântânilor* (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 1.9), cu brațe scurte și cu sânii mari, cu corp plat, ce

⁶ După Larousse: Mariage entre sujets n'appartenant pas au même groupe de parenté (famille, lignage, clan, etc.); pentru noi noțiunea de clan, de grup cultural..., dar după viitoare analize de ADN se pot face precizări mai largi.

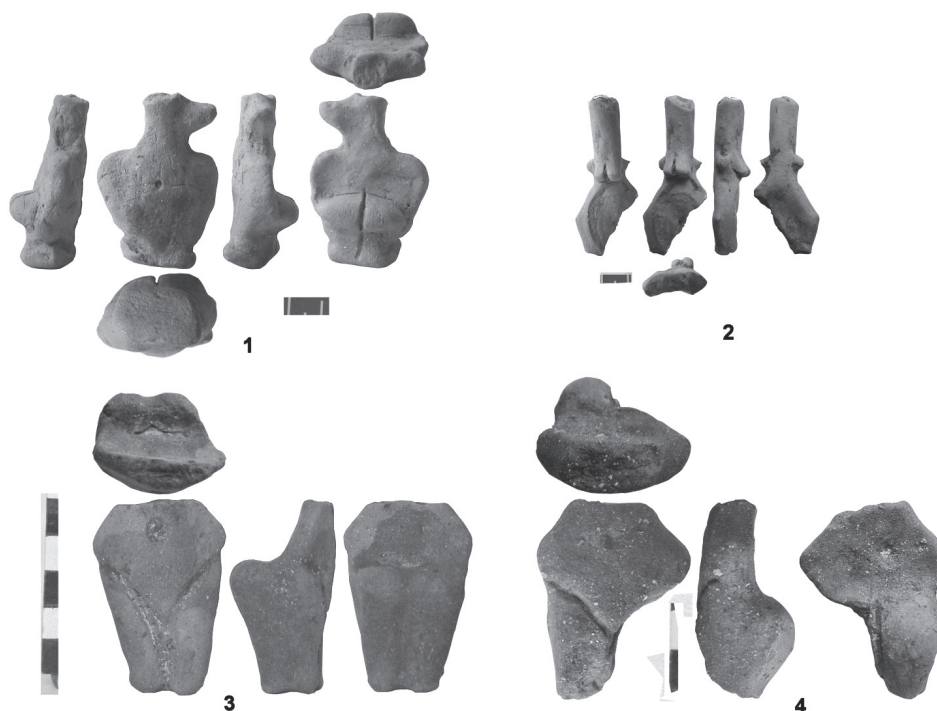

Fig. 28. Plastica de la Olteni, cultura Precucuteni.

amintește de asemenea de unii de la Poduri și Isaiia, doar că la aceia sâni sunt mai mici. Unele tipuri se mențin până în Precucuteni III, dar apar și în cultura Cucuteni în poziția șezândă (Monah 2012, Trușești, fig. 34.8 ș.a.) sau cu gâtul înalt (Monah 2012, 303, Berești fig. 29.9, Scânteia fig. 30.2–3 ș.a.; Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 71.4, 7, 10).

Altărașele

Picioarul de altar de la Iclod decorat cu impresiuni triunghiulare are cele mai bune analogii la Traian – Dealul Viei (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 91.4), unde mai toate altarele au formă dreptunghiulară sau sunt cu patru picioare, dar au decor meandric asociat cu triunghiuri (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 91). Prin decorul meandric se încadrează în seria altărașelor din neoliticul târziu dunărean.

Semne și simboluri

O problemă interesantă o reprezintă unele semne care redau figuri umane, elemente de vegetație, bucranii sau alte tipuri de rozete. Unele din ele redau semne și simboluri din „scrierea dunăreană / danubiană” (DS), cele mai multe din Moldova (fig. 30b). Este vorba de redarea omului (fig. 30.2, 5), a pomului vieții (fig. 30.7), șarpele (fig. 30.9–10), rar a unor simboluri care reprezintă însemne divine (cod 130b, fig. 30.11).

În alte stațiuni din vestul Transilvaniei astfel de reprezentări lipsesc, cu excepția unui vas de la Iclod, deosebit ca pastă de cele de acolo, nefiind nici Turdaș, nici Petrești.

„Importurile” (determinate de exogamie și schimburi cultural-economice) nu aduc și simboluri de viață spirituală, ci doar unele practici familiare (cum am văzut mai sus la mormântul de la Iclod), deși originea multor elemente din cultura Turdaș este evidentă, mai ales la Orlat, dar și în alte stațiuni.

Țaga. Banchet de împăcare.

Studiu de caz

După distrugerea complexelor din nivelul IIa (= Zau III) de la Țaga, în zona

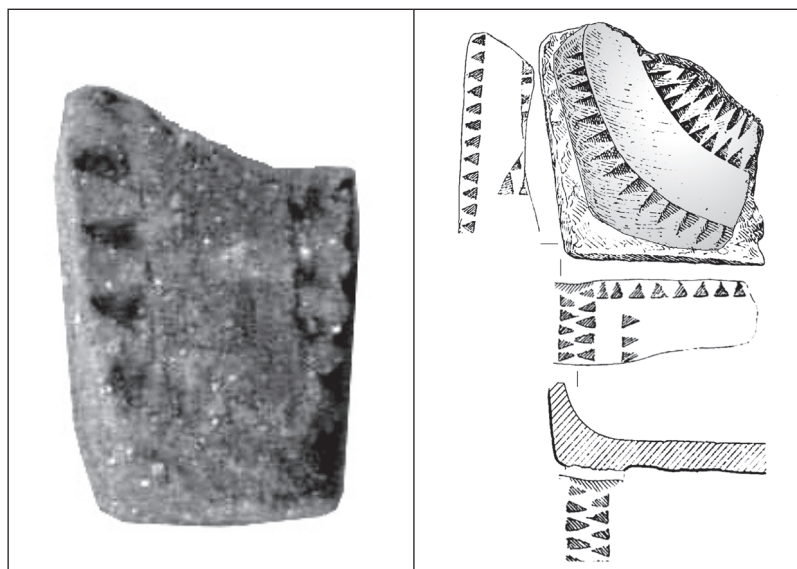

Fig. 29. Altărașe: a, Iclod (foto Lazarovici); b, Traian – Dealul Viei, prelucrare după Marinescu-Bîlcu 1974.

centrală a sitului, după un nivel de distrugere a stațiunii prin foc și incendierea complexelor din suprafața investigată, a fost cercetată o groapă cu niște depuneri deosebite (Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006, 646–647, fig. IVh.33a-b). În afară de numeroase oase, unele din ele arse, au fost găsite

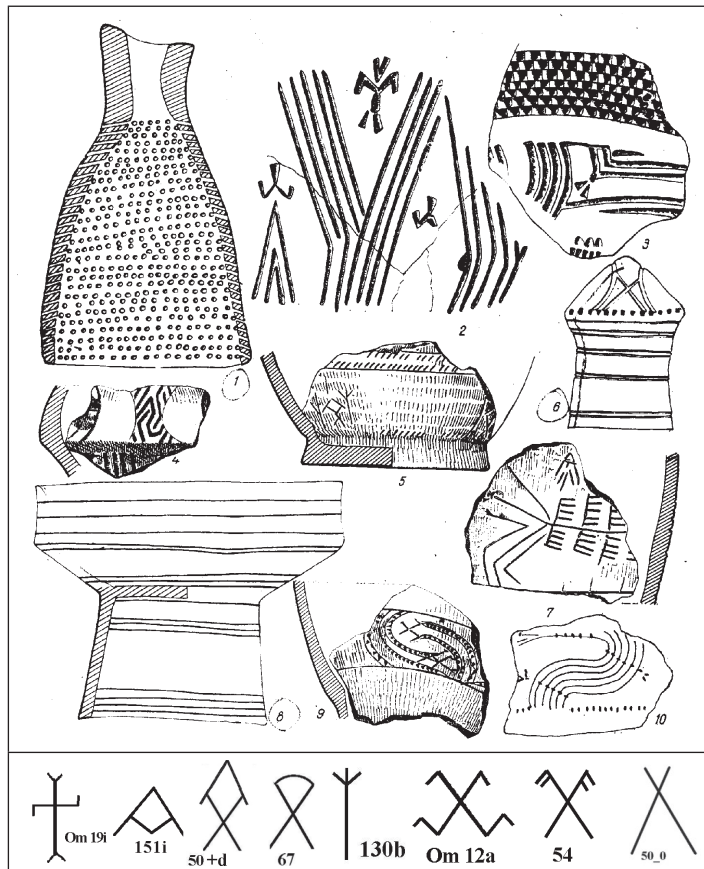

Fig. 30. 1–10, Ereteghin – Traian – Dealul Viei, (după Marinescu-Bîlcu 1974); 11, Coduri SD ▼.

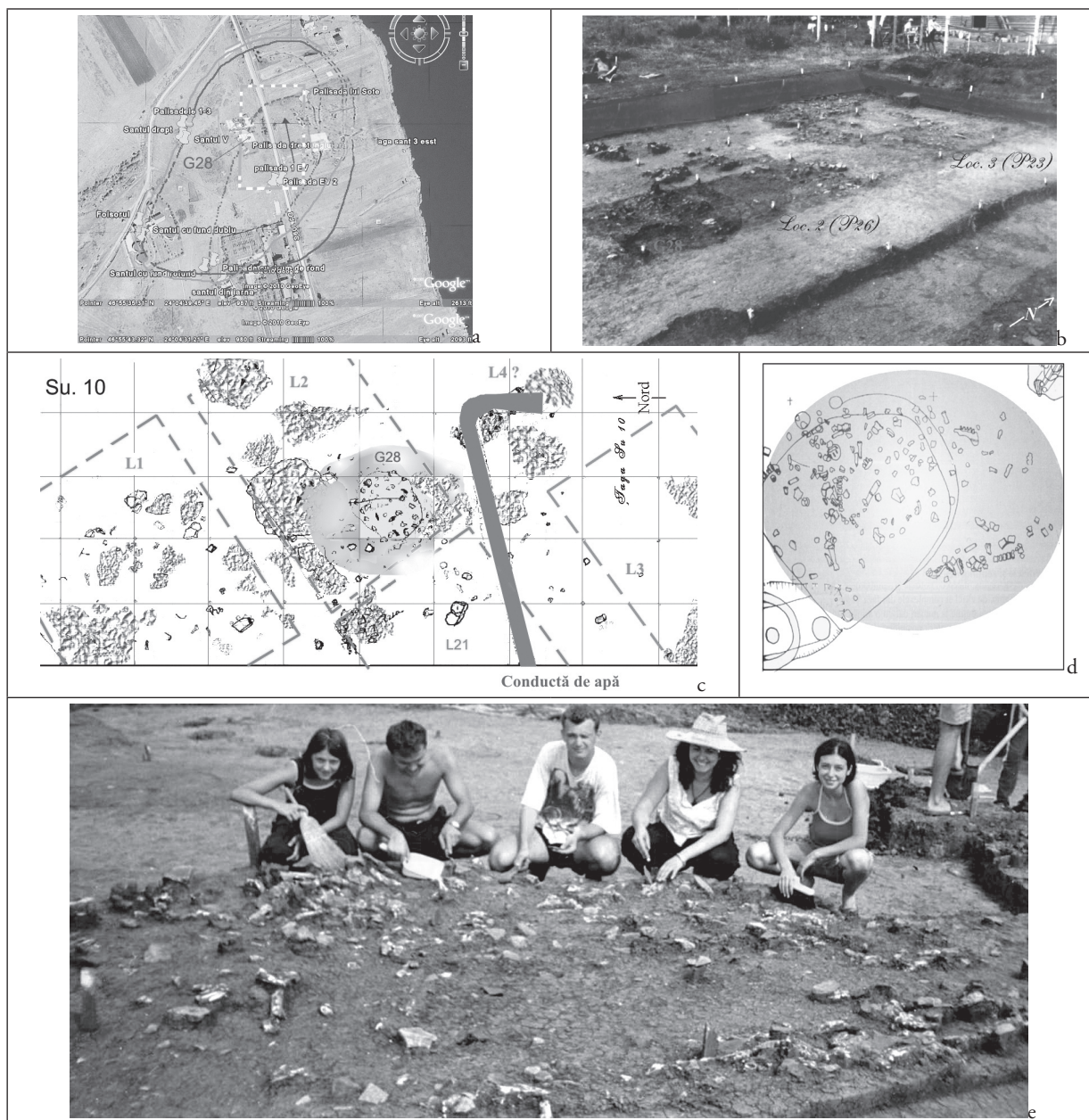

Fig. 31. Cultura Zau faza III, Țaga, suprafața 10, nivel Țaga II, Gr. 28, groapa rituală, ospăț.

și un număr de fragmente de vase, din care unul a putut fi restaurat grafic. Este o cupă mai largă, bitronconică, decorată cu șiruri de tringhiuri sub buză (cod DS C6, C6a, C8) măginate de incizii, pe o pastă brun-cenușie cu cioburi în pastă, ardere mai slabă (unele fragmente aveau urme de pleavă în pastă), diferită de categoriile culturii Zau, caracteristică pentru cultura Precucuteni, deosebită ca pastă de cele de la Turdaș, dar apropiată de cea de la Iclod (campania din 1985: Lazarovici, Kalmar 1987, fig. 10/10, 16 17.18, 19, 20, 21; campania din 1988: Lazarovici Gh., Kalmar/Maxim 1993, fig. 26.6; referiri Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici 2011, 35, fig. 13.2) și Fundătura (aceasta era din pastă gălbuie cu pleavă în pastă, lustruită, diferită

de cele din cultura Zau de aici: Lazarovici *et alii* 1996).

În groapă au fost depuse maxilare de vită și cerb, fragmente din coloana vertebrală zona cervicală, multe cu urme de ardere pe ele (fig. 31d-e), alături de fragmente de cenușă și cărbune. Depunerea este rezultatul unui ospăț, a unui banchet. Este vorba de distrugerea unui nivel din locuințe, de depunerea resturilor peste dărâmurile unei locuințe (L22, fig. 31), groapa având o parte mai adâncită (fig. 31c-d).

Complexul era aproape în centrul stațiunii (fig. 31a); credem că este vorba de o comunitate Precucuteni care a provocat distrugerea sitului și organizarea unui ospăț. Asemenea ospațe/banchete

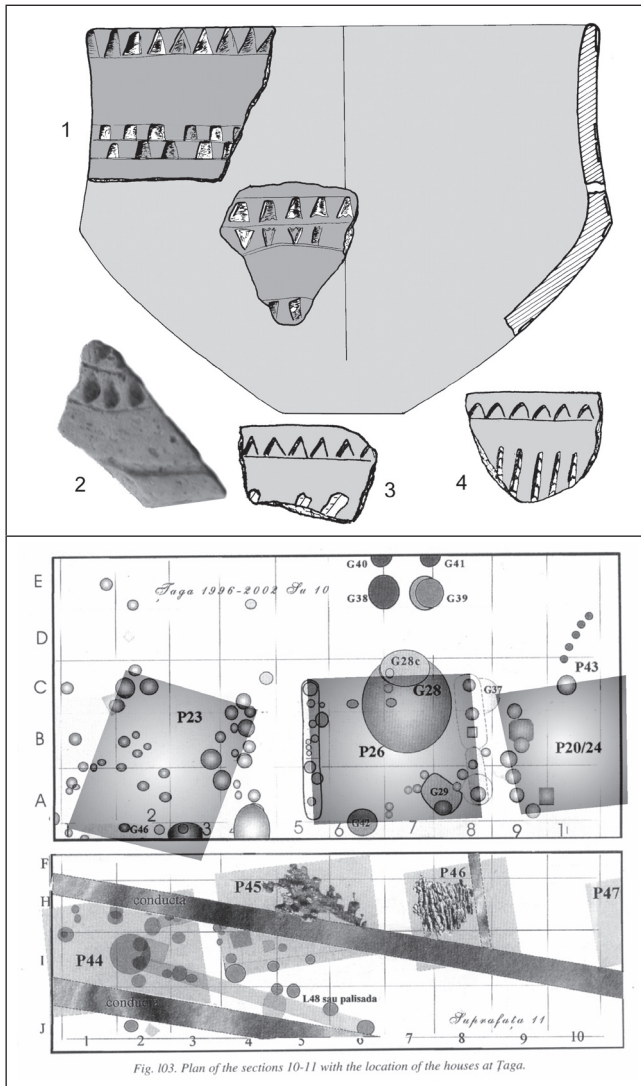

Fig. 32. Fragmente ceramice Precucuteni I: 1, din groapa Gr. 28; 2, din suprafața 10; 3-4, ceramică cu dinți de lup și excizii.

sunt cunoscute încă din PPN la Hallan Çemi (Rosenberg 2007, 55-56), neoliticul timpuriu de la Cârcea (Nica 1984, 24), la Cașolț (G1) în stațiune Petrești, tot un *banchet* al unor comunități Precucuteni (Paul 1992, 104, fig. 4-7), la Iclod (G92), ospăț de fundare (Lazarovici Gh. 2009, fig. 7) și tot ospăț de fundarea necropolei de la Cheile Aiudului la tumulul din centrul necropolei (Vlassa *et alii* 1985-1986, fig 6-7; 1987, 6-7).

Din stațiune mai provin și alte fragmente ceramice din diferite campanii de săpături: unele provin din zona unei alte locuințe distruse (fig. 32.2-4 tabel 2 Precucuteni 1b). În nivelul următor de locuire *Țaga III* avem un import Petrești A cu analogii la Daia Română (Paul 1977, pl. I.9-10 tip A II a2), vreme de la care apar unele importuri Precucuteni II (Marinescu-Bîlcu 1974, 133; Paul 1981, 224, 225).

Cronologia absolută

De-a lungul vremii s-au exprimat diferite opinii determinate mai ales de apariția unor noi date C14, care la acea vreme lipseau în Transilvania și Banat și erau importante pentru sincronizări. O etapă importantă în precizarea relațiilor dintre cultura Precucuteni și Transilvania în noile situații au fost precizate de Magda Lazarovici și de noi în lucrarea de sinteză despre Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului (C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006, 544 ff.), prilej cu care am analizat și datele C14, dar și stratigrafia comparată, dar fără date analitice. Noile studii și analize bayesiene făcute de Florin Drașovean (Drașovean 2014; 2014a) și mai apoi de către Dragoș Diaconescu (Diaconescu 2014; Diaconescu *et alii* 2013) sunt în măsură să aducă noi precizări, mai ales pentru unele situri din Transilvania în care au apărut în special materiale Precucuteni I. Din capul locului trebuie să precizăm că în centrul și vestul Transilvaniei nu este vorba de complexe (locuințe sau gropi) în care să fie doar materiale Precucuteni, cu excepția unei gropi de cult de la Țaga, rezultat al unui „banchet” în care au apărut materiale Precucuteni I, cu factură specifică, care prezintă în opinia noastră o etapă târzie Precucuteni IC (groapa taie un complex distrus în nivelurile Zau IIIC: C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006, 647, fig. IV.h.33).

Din ceea ce am văzut noi publicat până acum sau materiale prin muzee și colecții nu avem elementele caracteristice fazei Precucuteni II, doar două elemente, acea roțiță de la Bernadea și un fragment cu decor spiralic cu triunghiuri pe coama spiralei de la Turdaș (colecția Zs. Torma 1897), dar lipsesc inciziile specifice (hașuri între arcuri, capacele specifice). Totuși sunt elemente ale fazei IB Baia și Precucuteni II în multe stațiuni din Moldova.

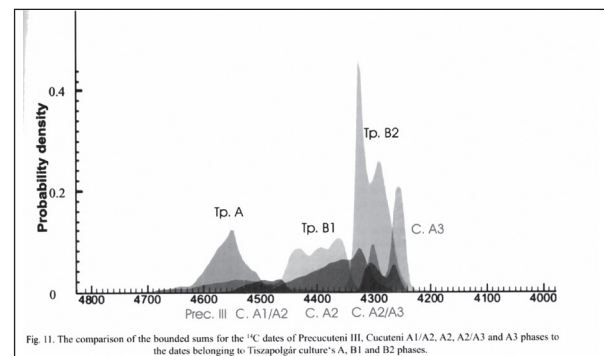

Fig. 33. Cronologia Tiszapolgár – Cucuteni – Tripolie, apud Diaconescu 2014.

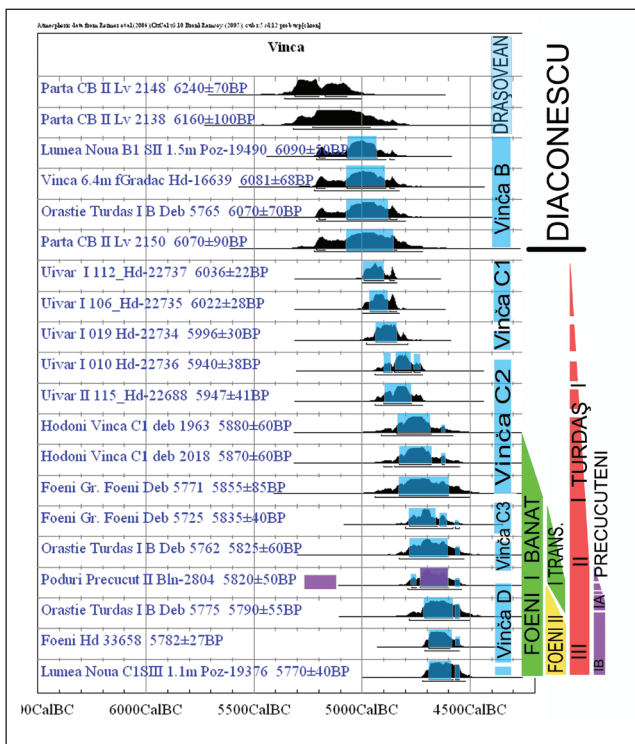

Fig. 34. Datele C14.

Vinča Sequence	Date calBC	Mean BC	Culture	Phase	Settlement	Level
A	5383-5217	5291	Vinča	A start	Vinča	
	5357-5077	5239	Cultura Banatului	IB start	Parța	7c-6
	5287-5124	5210	Vinča	A end/B start	Vinča	
B	5392-5031	5194	Zau	IB start	Zau	
	5285-5055	5176	Cultura Banatului	IB end	Parța	7c-6
	5245-4992	5107	Zau	IC end	Zau	
	5483-4857	5085	Cultura Banatului	IIC start	Sânandrei	5d
	5211-4857	5041	Cultura Banatului	IIB-IIC end	Parța	6a
	5162-4918	5036	Zau	IIIA start	Zau	
C1	5204-4824	5013	Vinča	B end/C1 start	Vinča	
	5129-4749	4949	Zau	IIIB end	Zau	
C2	5002-4877	4945	Vinča	C1 end/C2 start		
	5638-4525	4912	Petrești	A start	Daia Română	
	4997-4777	4866	Iclod	Ib start	Iclod	
	4795-4691	4736	Iclod	I end/II start	Iclod	
C3	4801-4655	4736	Vinča	C2 end		
	4921-4557	4721	Turdaș	II start	Orăștie	
	4823-4614	4720	Foeni	I start	Foeni	I
	4717-4594	4667	Iclod	II end/III start	Iclod	
	4736-4545	4645	Turdaș	II end/III start	Orăștie	
D	4697-4431	4581	Iclod	III end		
	4626-4518	4566	Foeni	I	Foeni	I/II
	4632-4499	4557	Foeni	II? start	Lumea Nouă	
	4708-4206	4527	Turdaș	III end	Cerișor-Cancea	
	4556-4474	4520	Foeni	I	Foeni	II/III
	4543-4441	4495	Foeni	II? end	Lumea Nouă	
	4546-4274	4457	Foeni	I end		III
4809-3751	4435	Petrești	A end	Daia Română		

Fig. 35. Datele C14.

Credem deci că este vorba de o evoluție locală a fazei I cu mai multe elemente sudice, cum rezultă din tablele de mai sus. De altfel importurile în

mediu Turdaș II–III și Foeni din Transilvania ne determină să considerăm posibil un paralelism între Precucuteni IB și Precucuteni II din Moldova,

Anexa tabel 1.	Tangăru bordei 1;Boian I	Teleor 003AD5;Giulesti	Let Precucuteni I	P. Cauce Precucuteni I	Turdaș, Precucuteni I	Giulești;Precucuteni I	Olteni B Cariera de nisip;Prec I	Piscu Crasani;Bolintineanu	Taga, Precucuteni I	Petrești Scoala Precucuteni I	Casolt oiana in Pesc;Prec I	Pianu de Jos, Prec I	Eresteghin Prec I	Alexandria;Giulesti	Vadastra;Vadastra II	Lunca - La Draghici;Bolintin.	Izvoare I;Precucuteni I	Iclod Precucuteni I	Lumea Noua;Precucuteni I	Traian - Dealul Viei;Prec I	Eresteghin;Precucuteni I	Bancu;Precucuteni I	Pauca;Precucuteni I
T1		1																					
CA4	2	1	2																				
L6			1																				
FB2			2																				
FA			1																				
CB			2																				
L11			1																				
L2a			2				1																
L2		1	1			1		2															
DA0				1																			
I9					1																		
BG1					1	1																	
C6a			1	2	3		3	3	2	1	1												
FB							1																
DA5			1	2			1					1					1						
C6a											2												
FE1											1												

Anexa tabel 1.		Tangáru bordei I;Boian I	Teleor 003AD5;Giulesti	Let Precucuteni I	P. Cauce Prec ucutenii	Turdas, Precucuteni I	Giulesti;Precucuteni I	Olteni B Cariera de nisip;Prec I	Piscu Crasani;Bolintineanu	Taga, Precucuteni I	Petresti Scoala Precucuteni I	Casolt oiana in Pesc;Prec I	Pianu de Jos, Prec I	Eresteghin Prec I	Alexandria;Giulesti	Vadastra;Vadastra II	Lunca - La Draghici;Bolintin.	Izvoare I;Precucuteni I	Iclod Precucuteni I	Lumea Noua;Precucuteni I	Traian - Dealul Viei;Prec I	Eresteghin;Precucuteni I	Bancu;Precucuteni I	Pauca;Precucuteni I
CA							1				2	1	1											
O1							1						1											
L11			1																					
FK							1					1		1										
DA1			1																1					
AG												1												
AF												1												
C6												1												
ED1												1												
EE2												1												
BC			1		1		1		2	2		2							1	2				
E10													1											
E4													1											
FN													1											
E3													2											
CAn													1											
BG								1							1		1							
DA						1	1					1									1			
EE1										1		1					2							
C7								1							1		1							
FE2														1			1							
BD												1					2							
C9												1				1	5	1						
AE																	2							
HF2																	4							
I11																	2							
EA1																	7							
C5																	3	1						
I4													1					1	1					
Ha1																		1						
FE3																		1						
C8																		1						
I5																		1	1					
I2																		1	1					
DG																				1				
BE																				1				
LN7																				2				
LN11																				2				
LN3																				1				
LN2																				1				
I1																	1	1	1	2			2	
I9																	1	1	1				2	
I7																		1	1	1	2		1	
I9 I3																				1				
Ba6 Baia																				1	3		4	
Ba7 Baia																							1	1
Elemente sudice	Elemente liniare	Elemente caracteristice culturii, dăinuire											Precucuteni IA	Precucuteni IB										

dar ne referim la acel Precucuteni II de la Poduri, atribuit de Dan Monah complexului de cult cu „Conclavul Zeițelor” (Monah 1987, 70).

Din tabelele lui Fl. Drașovean și Dragoș Diaconescu cu analizele bayesiene (fig. 34, 35) se poate aprecia foarte bine începutul culturii Precucuteni în Transilvania.

BIBLIOGRAFIA

ActaMN: Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

ActaMP: Acta Musei Porolisensis, Zalău.

AnB: Analele Banatului, I–IV 1928–1931; S.N. I 1981, Muzeul Banatului, Timișoara.

Apulum: Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.

ArhMold: Arheologia Mdoldovei, Iași.

Atti VI CISPP: Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, Roma, vol. II, 1965.

BAI: Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Institutul de Arheologie Iași.

BHAB: Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica.

BMA: Biblioteca Musei Apulensis.

BMAntiq: Bibliotheca Memoriae Antiquitatis.

BMN: Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei.

BulMJT: Buletinul Muzeului Județean Teleorman

Cucuteni 120 ans des recherches: Gh. Dumitroaia, J. Chapman, O. Weller, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, D. Monah (eds.), *Cucuteni 120 ans des recherches. Le temps du bilan / 120 Years of Research. Time to sum up*, *BMAntiq*, 16, Ed. Constantin Matasă, Piatra Neamț, 2005.

CultCivDunJos: CultCivDunJos: Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași.

EAIVR: Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, București, I, A-C, 1994; II, D-L, 1996; III, M-Q, 2000.

JahrbRGZM: Jahrbuch der Römisch -Germanischen Zentral Museums, Mainz.

La Civilisatin de Cucuteni: La civilisation de Cucuteni: La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique dédiée au centenaire des première découvertes de Cucuteni (Iași – Piatra Neamț 24–28 septembre 1984), ed. M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica, *Bibliotheca Archaeologica Iassensis I*, Iași, 1987.

Materiale: Materiale și cercetări arheologice, București.

MemAntiquitatis: Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț.

MFMEvk: Mora Ferencz Museum Évkönyve.

PZ: Prähistorische Zeitschrift, Berlin.

Sings of Civilization, 2009:

StComSibiu: Studii și Comunicări Sibiu. Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Berciu 1959

D. Berciu, Săpăturile de la Tangâru și Petru Rareș. *Materiale*, VI, 1959, 137–145.

Bobi 1978

V. Bobi, Un atelier de prelucrare a silexului și a pietrei aparținând culturii Boian, descoperit la Cîndești – Vrancea. *Studii și comunicări, Vrancea*, I, Focșani, 1978, 7–18.

Bognár-Kutzián 1966

I. Bognár-Kutzián, Das Neolithikum in Ungarn. *Archeologia Austriaca*, 40, 1966, 249–280.

Burdo 2001

N. Burdo, The influence of western and central Carpathian region cultures in the materials of the final pahase of Tripolje A in the Middle Dniester Territory. *Acta Archaeologica Carpathica*, tom XXXVI, 2001, 5–37.

Burdo 2005

N. Burdo, Tripolye A and Precucuteni Problems of Periodization and the Absolute Chronology. In: *Cucuteni 120 ans des recherches*, 2005, 75–84.

Buzea 2002

D. L. Buzea, Săpăturile arheologice de salvare de la Olteni „Cariere de nisip”. *Angustia*, 7, 183–226.

Cavruc, Buzea 2005

V. Cavruc, D. L. Buzea, Vestigiile dacice timpurii de la Olteni. Raport preliminar. *Angustia*, 9, Arheologie, 121–154.

Ciută M. 1997

M. Ciută, Noi descoperiri aparținând neoliticului târziu în Șeușa – „La cărarea morii” (com. Ciugud, jud. Alba). *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane*, IV, Sibiu, 1997, 7–34.

Comșa 1954

E. Comșa, Considerații asupra evoluției culturii Boian. *SCIV*, 5, 1954, 3–4, 361–392.

Comșa 1957

E. Comșa, Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giulești a culturii Boian. *SCIV*, 8, 1957, 1–4, 27–47.

Comșa 1965a

E. Comșa, Cultura Boian în Transilvania. *SCIV*, 16, 1965, 4, 629–647.

Comșa 1965b

E. Comșa, Quelques données sur la chronologie relative et le développement des cultures néolithique du sud-est de la R. P. R. et de l'est de la R. P. Bulgarie. In: *Atti VI CISPP*, Roma, 1965, 242–245.

Comșa 1969

E. Comșa, Contribuții cu privire la cultura cu ceramica lineară de pe teritoriul RPR și din regiunile vecine. *SCIV*, XI.2, 1969, 217–242.

Comșa 1974

E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974.

- Comșa 1987
E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Ed. Acad. RSR, București, 1987.
- Comșa 1991
E. Comșa, La culture de Boian. In: V. Chirica, D. Monah (eds.), *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, BAI, IV, Iași, 1991, 188–224.
- Comșa 1994
E. Comșa, Boian. *EAIVR*, București, 1994, 191–192.
- Costea 1970
Fl. Costea, Sondajul stratigrafic de la Feldioara, jud. Brașov. *Cumidava*, V, 1970, 28–44.
- Diaconescu 2014
D. Diaconescu, Considerations concerning the chronology of the early Copper Age Tiszapolgár culture. *PZ*, 89(2), 2014, 219–241.
- Diaconescu et alii 2013
D. Diaconescu, Gh. Lazarovici, S. Tincu, Considerații privind poziția cronologică absolută a cimitirelor preistorice de la Iclod. *ActaMP*, XXXV, 2013, 47–63.
- Dimitrijević 1968
S. Dimitrijević, *Sopot Lendelska Kultura*, Zagreb, 1968.
- Dragomit 1957
I. T. Dragomir, Cercetări arheologice pe Valea Călmățuiului. *Materiale*, III, 1957, 293–300.
- Drașovean 2014
Fl. Drașovean, Despre cronologia relativă și absolută a neoliticului și eneoliticului timpuriu din răsăritul bazinului carpatic. O abordare Bayesiană. *AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, XXII, 2014, 33–68.
- Drașovean 2014a
Fl. Drașovean, On the Late Neolithic and Early Eneolithic Relative and Absolute Chronology of the Eastern Carpathian Basin. A Bayesian approach. In: *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe*, 2014, 129–171.
- Drașovean, Luca 1990
Fl. Drașovean, S. A. Luca, Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia-Gerhat (com. Veșel, jud. Hunedoara). *SCIVA*, 41, 1990, 1, 71–76.
- H. Dumitrescu 1966
H. Dumitrescu, Câteva probleme legate de cultura Petrești. *SCIV*, 17, 3, 1966, 433–444.
- VI. Dumitrescu 1972
VI. Dumitrescu, Quelques aspects des synchronismes entre les cultures néo-énéolithiques et de la période de transition vers l'âge de bronze de l'Europe sud-orientale, d'une part et le monde égéo-anatolien, d'autre part. In: *II Congrès International*, II, Athènes, 1972, 25–51.
- H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici 1984
H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici, Cercetările arheologice de la Tăualaș-Deva (partea I). *ActaMN*, XXI, 1984, 3–44.
- H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici 1985–1986
H. Dumitrescu, Gh. Lazarovici, Cercetările arheologice de la Tăualaș-Deva (partea a II-a). *ActaMN*, XXII–XXIII, 1985–1986, 3–40.
- Frînculeasa, Garvăn 2007
A. Frînculeasa, D. Garvăn, Câteva considerații asupra unor descoperiri precucuteni din Muntenia. *MemAntiq*, XXIII, 2007, 213–220.
- Fol et alii 1989
A. Fol, R. Katincarov, J. Lichardus, F. Bertemes, I. K. Iliev, Bericht über die bulgarisch-deutschen Ausgrabungen in Drama (1983–1988). *Neolithikum – Kupferzeit – Bronzezeit*, *BerRGK*, 70, 1989, 5–128.
- M. Garașanin 1961a
M. Garașanin, The Neolithic in Anatolia and the Balkan. *Antiquity*, 35, 1961, 276–280.
- Garașanin M. 1961b
M. Garașanin, Zur Chronologie und Detung einiger frühneolithischen kulturen. *Germania*, 39, 1961, 142–146.
- Garașanin M. 1968
M. Garașanin, Polakoi Centralnog Balkana y hronologiji neolita Yugostocne Europe. In: *Neolit Centralnog Balkana*, Narodni Muzej Beograd, 1968, XXXVII–XXXVIII.
- M. Garașanin, Dehm 1963
M. Garașanin, W. Dehm, Trakisch-makedonische Wohnhügelfunde in der Sammlung des Vorgeschichtlichen Seminar zu Mehrburg/Lahn. *JahrbRGZM*, 10, 1965.
- Garvăn 2008
D. Garvăn, Locuiri sezoniere precucuteniene. Cucuieți-Slatina Veche, județul Bacău. *Carpica*, XXXVII, 2008, 110–122.
- Garvăn et alii 2009
D. Garvăn, D. L. Buzea, A. Frînculeasa, *Precucuteni, originea unei mari civilizații – Catalog de expoziție*, Ed. Constantin Matasă, Gh. Dumitroaia (ed.), Piatra Neamț, 2009.
- Gligor 2009
M. Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009.

- Georgieva 1998
P. Georgieva, Early Eneolithic Pottery from Burnt Dwelling – Kozareva Mogila, a Tell near Kabaleškovo. In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.), *James Harvey Gaul. In: memoriam*, 1998, 153–159.
- Korek 1960
J. Korek, Verbreitung der Bükk Kultur in Ungarn. *MFMÉvk*, 1960, 48–52.
- C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici 2006
C.-M., Lazarovici Gh., *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România. II. Epoca Cuprului, BAM*, IV, Ed. Trinitas, Iași, 2007.
- Lazarovici 1979
Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului, BMN*, III, Cluj, 1979.
- Lazarovici 1983
Gh. Lazarovici, Șantierul arheologic Iclod (1977–1981). *Materiale*, 15, 1983, 50–61.
- Lazarovici 2009
Gh. Lazarovici, The Zau Culture. In: Fl. Drașovean, D. L. Ciobotaru and M. Maddison (eds.), *Ten years after The Neolithic of south-east of Balkans, as uncovered by the last decade of Research. Proceedings of the Conference held at the Museum of Banat on November 9th–10th*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2009, 179–217.
- Lazarovici 2009a
Gh. Lazarovici, Database for Signs and Symbols of Spiritual life. In: *Sings of Civilization*, 2009, 63–86.
- Lazarovici 2010
Gh. Lazarovici, Evolution, absolute und relative chronology of the Zau culture. In: in P. Kalábková, B. Kovár, P. Pavúk, J. Suteková (eds.), *PANTA REI. Studies in chronology and cultural development of the SE and Central Europe in Earlier Prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75. birthday. Studia Archaeologica et Medievalia*, XI, Bratislava, 2010, 115–128.
- Lazarovici 2012
Gh. Lazarovici, Cronologia absolută, relativă și evoluția culturii Zau. *ActaMP*, XXXIV, 2012, 55–71.
- Lazarovici Gh., Kalmar 1982
Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, Discuții pe marginea legăturilor cronologice și culturale dintre grupul Iclod și cultura Tisa. *ActaMN*, 18, 1982, 221–245.
- Lazarovici, Kalmar 1987
Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, Șantierul arheologic Iclod. Campania 1985. *Apulum*, 24, 1987, 9–39.
- Lazarovici, Kalmar 1988
Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, Săpăturile arheologice de la Iclod. Campania din 1986. *Apulum*, 25, 1987, 9–47.
- Lazarovici, Kalmar/Maxim 1993
Gh. Lazarovici, Z. Kalmar/Maxim, Săpăturile arheologice de la Iclod (Campania 1988). *Apulum*, XXVII–XXX, 1993, 23–57.
- Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2011
Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, Despre fazele A1 ale grupelor Ariușd și Cucuteni. *Angustia*, XIV, Sfântu Gheorghe, 2011, 27–108. (studiul despre Ariușd), 35.
- Lazarovici, Székely 1995
Gh. Lazarovici, Z. Székely, Sfârșitul neoliticului timpuriu în sud-estul Transilvaniei. *Cumidava*, 15–19, (1990–1994), 1995, 5–21.
- Lazarovici et alii 1995
Gh. Lazarovici, Z. Maxim, C. Lazo, M. Meșter, Șantierul arheologic Iclod. Campania 1994. *ActaMN*, 32, I, 507–535.
- Lazarovici et alii 1996
Gh. Lazarovici, Z. Maxim, M. Meșter, A. Bulbuc, S. Radu, V. Crișan, Șantierul arheologic Fundătura-Poderei. *ActaMN*, 33.1, 1996, 301–321.
- Lazarovici et alii 2011
Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, M. Merlini, *Tărtăria and the sacred tablets*, eds. C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, J. Marler, M. Merlini, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011.
- Luca 2001
S. A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă. I. Campaniile anilor 1992–1995, BMA*, XVII, Ed. Economică, București, 2001.
- Luca et alii 2004
S. A. Luca, C. Roman, D. Diaconescu, *Cercetări arheologice în Peștera Cauce*, vol. I, *Bibliotheca Septemcastrensis*, IV, Sibiu, 2004.
- Macrea 1959
M. Macrea, Șantierul arheologic Cașolț – Boița. *Materiale*, VI, 1959, 407–444.
- Makkay 1993
J. Makkay, Pottery links between late neolithic cultures of the NW Pontic and Anatolia, and the origin of Hittites. *Anatolica*, XIX, 1993, 117–128.
- Mantu 1998
C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, relații culturale, BMA*, V, Piatra Neamț, 1998.
- Marinescu-Bîlcu 1974
S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1974.
- Marinescu-Bîlcu 1976
S. Marinescu-Bîlcu, Relații între culturile Precucuteni și Boian Gumelnița. *SCIV*, 27, 1976, 3, 347–354.

- Marinescu-Bîlcu 1981
S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series, 107, Oxford, 1981.
- Marinescu-Bîlcu 1985
S. Marinescu-Bîlcu, Inceputurile și etapele culturii Precucuteni și relațiile sale cu cultura Tripolie. *MemAntiq*, IX–XI, (1977–1979), 1985, 419–428.
- Mateescu 1957
C. N. Mateescu, Săpături arheologice la Crușovu. *Materiale*, III, 1957, 103–113.
- Maxim 1999
Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, BMN, XIX, Cluj-Napoca, 1999.
- Merlini 2009
M. Merlini, *An Inquiry into the Danube Script*, *Bibliotheca Brukenthal*, XXXIII, Sibiu, 2009.
- Milojčić 1949
Vl. Milojčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin, 1949.
- Milojčić 1960
Vl. Milojčić, *Hauptergebnisse der Deutschen Ausgrabungen in Thessalien 1953–1958*, Rudolf Habelt, Bonn, 1960.
- Monah 1987
D. Monah, La datation par C14 du complexe culturel Cucuteni – Tripolie. In: *La Civilisation de Cucuteni*, 1987, 67–79.
- Monah 2012
D. Monah, Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni – Tripolie, *BMAntiq*, XXVII, Ed. Constantin Matasă, Piața Neamț, 2012.
- Morintz, Preda 1959
S. Morintz, C. Preda, Săpăturile de la Spanțov. *Materiale*, V, 1959, 163–166.
- Mitrea, Preda 1959
B. Mitrea, C. Preda, Săpăturile de salvare de la Alexandria. *Materiale*, V, 1959, 175–176.
- Naidenova 2005
E. Naidenova, Characteristics and analogies in Vădăstra pottery found in South of the Danube. *CultCivDunJos*, XXII, 2005, 127–140.
- Neagu 2003
M. Neagu, *Neoliticul mijlociu la Dunărea de Jos*, Călărași, 2003.
- Nestor 1960
I. Nestor, Zur Periodisierung der späteren Zeitstufen des Neolithikums in der Rumänischen Volksrepublik. *Dacia*, N.S., IV, 1960, 53–68.
- Nica 1984
M. Nica, Noi descoperiri arheologice în așezarea neolitică de la Cârcea, jud. Dolj. *Arhivele Olteniei*, 3, 1984.
- Pandrea, Vernescu 2005
S. Pandrea, M. Vernescu, Câteva observații referitoare la raporturile dintre cultura Gumelnița și cultura Precucuteni. În: *In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu, CultCivDunJos*, XXII, 2005, 263–278.
- Paul 1969
I. Paul, Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podei), jud. Alba. *StComSibiu*, 14, 1969, 33–89.
- Paul 1977
I. Paul, Periodizarea internă a culturii Petrești în lumina evoluției ceramicii pictate. *StComSibiu*, 20, 1977, 15–26.
- Paul 1981
I. Paul, I. Paul, Die gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești-Kultur. *PZ*, 56, 1981, heft 2, 197–234.
- Paul 1992
I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Renfrew et alii 1986
C. Renfrew, M. Gimbutas, E. Elster, *Excavations at Sitagroi, a prehistoric village in Northeast Greece*, Vol. 1. Monumenta Archaeologica 13. Los Angeles UCLA Institute of Archaeology, 1986.
- Rosenberg 2007
M. Rosenberg, Hallan Çemi. In: *Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit*, Herausgegeben Badischen Landesmuseum Karlsruhe, Konrad Theiss Verlag GmbH, Karlsruhe, 2007, 54–56.
- Roska 1941
M. Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941.
- Șirbu, Pandrea 2003
V. Șirbu, S. Pandrea, Signs on Vessel Bottom from the Developed Neolithic in the Carpathian – Balkan Region. In: L. Nikolova (ed.), *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, I, BAR IS, 1139, 2003, 193–202.
- Sorokin 1997
V. Sorokin, Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie B1 din Ucraina și Republica Moldova. *MemAntiq*, XXI, 1997, 7–83.
- Stefanovich, Bankoff 1998
M. Stefanovich, A. H. Bankoff, Kamenska Chuka 1993–1995. In: M. Stefanovich, H. Todorova, and H. Hauptmann (eds.), *James Harvey Gaul – In Memorium*, 1998, 255–338.

- Székely 1970a
Z. Székely, Contribuții la cunoașterea culturii Boian în sud-estul Transilvaniei. *MemAntiq*, II, 1970, p. 19–23.
- Székely 1988
Z. Székely, comunicare la, *A XXII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1987*, Pitești, martie, 1988.
- Șerbănescu 1997
D. Șerbănescu, Contribuții la răspândirea civilizației Dudești. *CultCivDunJos*, XV, 1997, 81–96.
- Șerbănescu 2002
D. Șerbănescu, *Oltenița. Muzeul civilizației Gumelnița*, Ed. S.C. Eurogama Invest S.R.L., București, 2002.
- Ștefan 2014
C. E. Ștefan 2014, Câteva date despre locuirea de tip Boian-Vidra de la Radovanu-La Muscalu, jud. Călărași. *AnB*, XXII, 2014, 155–164.
- Teodorescu 1964
V. Teodorescu, Contribuții la cunoașterea răspândirii culturii cu ceramică lineară de pe teritoriul RSR. In: *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie din decembrie 1964*, vol. I, București, 1971, 42–51.
- Thissen 2013
L. C. Thissen, Middle Neolithic ceramics from TELEOR 003, Southern Romania /Ceramica neoliticului mijlociu din TELEOR 003 (Măgura 'Buduiasca', jud. Teleorman), sudul României. *BulMJT*, 5, 2013, 25–124.
- Todorova 1986
H. Todorova, *Kamenno- medbnato epoha v Bulgarija*, Sofia, 1986. În bulgară
- Todorova, Vaisov 1993
H. Todorova, I. Vaisov, *Novo-kamennata epoha v Bulgaria*, Sofia, 1993. În bulgară
- Ursu, Aparaschivei 2014
C.-E. Ursu, C. Aparaschivei, A Few consideration on some of the ceramic vessels decorated with stylized anthropomorphic representations, from Precucuteni-Tripolye A area. *Brukenthal. Acta Musei*, IX.1, Sibiu/Hermannstadt, 2014, 19–56.
- Ursu, Aparaschivei 2014a
C.-E. Ursu, C. Aparaschivei, Sosudí so stiliyovannými antropomorphními izobraženijami iy areala Precucuteni-Tropolye A. Nekotorie soobraženija. *Stratum Plus*, 2, 2014, 309–330.
- Ursulescu 1982
N. Ursulescu, Aspect sau fenomen de tip Suditi?. *Suceava*, IX, 1982, 479–486
- Ursulescu 1990
N. Ursulescu, Contribuții privind evoluția culturii liniare pe teritoriul Moldonei. *ArhMold*, XIII, 1990, 13–47.
- Ursulescu, Tencariu 2006
N. Ursulescu, F. A. Tencariu, *Religie și magie la est de Carpați acum 7000 de ani. Tezaurul cu obiecte de cult de la Isaiia*, Ed. Demiurg, Iași, 2006.
- Vasić 1936
M. M. Vasić, *Praistorijska Vinča*, IV, Beograd, 1936. În sârbă
- Vlassa 1959
N. Vlassa, Cultura ceramicii liniare în Transilvania. *SCIV*, X, 1959, 2, 239–245.
- Vlassa 1962
N. Vlassa, Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei așezării de la Tărtăria. In: *StudiaUBB*, SH, 2, 1962, 23–30.
- Vlassa 1976
N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei. Studii, articole, note*, BMN, III, Cluj-Napoca, 1976.
- Vlassa et alii 1985–1986
N. Vlassa, M. Takacs, Gh. Lazarovici, Mormintele tumulare din Banat și Transilvania din perioada eneolitică târzie. *ActaMN*, XXI–XXIII, 1985–1986, 59–78.
- Vlassa et alii 1987
N. Vlassa, M. Takacs, Gh. Lazarovici. In: *Hügelbes-tattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone, Während der Äneolithischen Periode*, Beograd, 1987, 107–119.
- Vulpe 1957
R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936–1948*, București, 1957.
- Zriny 1981–1982
A. Zriny, Contribuții la cunoașterea neoliticului din Valea superioară a Mureșului: Săpăturile de la Gorenii Marisia, XI, 1981–1982, 17–29.